

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
_____ 20__р.

Реєстраційний № _____ «__»
«__» _____ 20__р.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В
РОБОТІ З ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ. ДОБІРКА КОНСПЕКТІВ
ЗАНЯТЬ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОМ-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Калашнікової Анастасії Володимирівни

Керівник кандидат філологічних наук,
доцент Іншаков А.Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	7
1.1. Роль постаті В. О. Сухомлинського як представника передової вітчизняної педагогіки.....	7
1.2. Педагогічна концепція та погляди В. О. Сухомлинського на виховання дітей.....	13
1.3. Особливості сприймання літературних творів дітьми передшкільного віку на прикладі праць В. О. Сухомлинського.....	26
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	38
2.1. Практичний аналіз творів В. О. Сухомлинського з метою визначення їх впливу на формування особистості дітей передшкільного віку	38
2.2. Методика ознайомлення дітей із творами В. О. Сухомлинського в різних вікових групах.....	55
2.3. Організація системи роботи з добіркою конспектів занять на обрану тему.....	65
Висновки до другого розділу	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі існує багато засобів, що сприяють вихованню особистості дитини – це і надбання образотворчого мистецтва, кіно чи театральної індустрії, також радіо, телебачення та Інтернет. Проте саме твори художньої літератури вважають одним із провідних засобів виховання, оскільки казки, вірші, малі фольклорні жанри супроводжують дитину з перших днів її життя та відіграють ключову роль у розвитку, становленні особистості дитини. Однак, через стрімку комп'ютеризацію суспільства та популярність розважального контенту телебачення, спостерігається зниження інтересу до книг у дітей, що ускладнює їх залучення до світу літератури.

На нашу думку, ця тенденція може мати погані наслідки для розвитку дитини. Тому що не вся інформація, яка подається через екран комп'ютера чи телевізора, є корисною для неї. Також існує й така, що може нашкодити, тобто належить до однієї із причин сповільнення процесу становлення особистості дитини.

Про користь дитячої літератури як засобу всебічного виховання та розвитку дитини у своїх працях зазначали: О. Білецький, Н. Волошина, Б. Грінченко, М. Кіяновська, А. Костецький, А. Макаренко, Н. Скрипченко, Г. Ткачук, К. Ушинський, І. Франко, Ю. Ярмиш та інші.

Ми вважаємо, що взаємодія дитини з літературними творами є необхідною, тому що у ході цього процесу відбувається активізація розумової та мовленнєвої діяльності, тобто дитина з віком починає все більше розуміти сюжетні лінії, аналізувати поведінку персонажів творів, робити власні висновки

та давати оцінку, може відтворювати сприйнятий зміст у різних формах у повсякденному житті. Все це сприяє розвитку та становленню її особистості.

Василь Олександрович Сухомлинський, видатний письменник нашої країни, підкреслював важливу виховну роль художньої літератури, зокрема казки. На його думку, казка відкриває перед дитиною багатство творчого духу

народу, його погляди на життя, ідеали та прагнення. Вона сприяє вихованню любові до рідної землі, адже є відображенням народної мудрості та творчості [24].

Для педагога казка є потужним інструментом естетичного впливу, що охоплює всі аспекти духовного розвитку дитини: її розум, емоції, уяву та волю. Цей жанр допомагає розвивати мислення кожної дитини та створювати інтелектуально насичену атмосферу в дитячому колективі. Казка глибоко впливає на почуття, адже через неї діти відкривають світ не лише розумом, а й серцем. Як зазначається, ідеї стають зрозумілими дітям лише тоді, коли вони передані через яскраві образи. Казка є благородним і незамінним джерелом виховання любові до рідного краю [41, с.252].

Василь Сухомлинський зазначав, що прищепити любов до читання дітям значно легше, ніж дорослим, адже найкращі умови для формування корисних звичок створюються в ранньому віці. Звикнувши до книги з дитинства, людина не лише спрощує собі подальше життя, але й робить його цікавішим і змістовнішим [7].

Саме тому наша кваліфікаційна робота направлена на пошук виховного потенціалу у творах талановитого педагога

Василя Олександровича Сухомлинського.

Також варто зазначити, що у своїй роботі «Серце віддаю дітям» він наголошував на важливості книжки для дитини, оскільки ще до того як вона зможе самостійно прочитати перше написане слово, дитина має чути та сприймати читання творів для неї від дорослих, які її оточують, відчутти красу художніх образів літературних творів. Це допомагає активізувати когнітивні

здібності, емоційну складову, покращує процес засвоєння та сприйняття отриманої інформації тощо.

Тому педагог писав, що без книги дитина не побачить краси навколишнього світу, якщо не відчує краси слова написаного в книжці. Адже така емоційно-естетична взаємодія дитини з книгою на думку В. О. Сухомлинського є обов'язковою умовою для того, щоб дитина дошкільного віку прагнула навчитися читати сама та робила це із задоволенням для себе, а не для того, щоб отримати оцінки.

Літературно-педагогічна спадщина В. Сухомлинського включає казки, притчі, новели, легенди та оповідання, які він створив спеціально для дітей. У його творах закладені важливі моральні цінності, що є основою формування особистості та справжнього громадянина [45].

Отже, вибір даної теми дослідження зумовлено необхідністю розв'язання проблеми виховання у дитини знань про загальнолюдські цінності засобами художньої літератури, а саме за допомогою творів українського педагога та письменника Василя Олександровича Сухомлинського.

Мета дослідження – проаналізувати, теоретично обґрунтувати та охарактеризувати виховний потенціал педагогічних творів В. О. Сухомлинського в роботі з дітьми передшкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Ознайомитись з психолого-педагогічною літературою на тему дослідження.
2. Охарактеризувати значення спадщини В. О. Сухомлинського для вітчизняної педагогіки та її практичне значення, проаналізувати вплив його творів на формування особистості дитини передшкільного віку.

3. Розкрити методику ознайомлення дітей з творами В. О. Сухомлинського.

4. Створити добірку конспектів занять до обраної теми.

Об'єкт дослідження: твори В. О. Сухомлинського для дітей передшкільного віку.

Предмет дослідження: виховний потенціал творів В. О. Сухомлинського в роботі з дітьми передшкільного віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, аналіз педагогічного досвіду, аналіз літературних творів, узагальнення результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів: робота може бути корисною для студентів педагогічних закладів освіти, вихователів дошкільних установ та батьків щодо організації занять чи проведення вільного часу з дитиною із метою виховання у неї загальнолюдських цінностей через її взаємодію із літературними творами письменника.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків із розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

1.1. Роль постаті В. О. Сухомлинського як представника передової вітчизняної педагогіки

Педагогіка, як наука про виховання та навчання, залежить від видатних особистостей, які у свою чергу власними ідеями й практичною діяльністю розширюють горизонти педагогічного процесу.

Однією з таких видатних постатей є Василь Олександрович Сухомлинський – теоретична творчість, літературно-педагогічний доробок та практично значуща діяльність якого внесли суттєвий вклад у історію відчизняної педагогіки.

Так, його педагогічні, публіцистичні й літературні праці, учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями та думками [11, с.20].

Василь Сухомлинський розпочав свою професійну діяльність у 1935-х роках викладаючи українську мову та літературу у семирічній школі, потім він впродовж багатьох десятиліть займався процесом навчання та виховання підростаючого покоління.

Варто зазначити, що протягом свого життя видатний педагог працював у школах різних рівнів та ступенів, розпочинаючи з початкової та закінчуючи середньою школою. Також деякий час він займав посаду завідувача Онufrіївського районного відділення народної освіти та був директором Павлівської середньої школи, якою він успішно керував до останніх днів свого життя.

Щодо Павлівської школи, то проаналізувавши плани її роботи можна простежити, що її слухачі були занурені у систему глибинних знань, яка містила

в собі морально-естетичне виховання, розумовий та фізичний розвиток, що сприяли становленню особистості дошкільників.

Саме завдяки його педагогічним здібностям та новаторським підходам до навчання за весь цей час у нього з'явилося чимало прихильників серед колег та керівництва освітніх установ, які виявляли неабиякий інтерес до його праць.

Хочеться пікреслити, що одним із найважливіших аспектів спадщини Сухомлинського була його гуманістична філософія освіти. Адже він наголошував на виняковому значенні індивідуального підходу до кожної дитини, на розвитку її талантів та здібностей, на формуванні моральних цінностей та відповідальності перед суспільством.

Так, В. Сухомлинський зазначав, що кожна дитина унікальна у своєму мисленні, сприйнятті світу та індивідуальних рисах розуму, волі й характеру. Кожна особистість – це неповторний світ. Виховання особистості та формування душі людини можливе лише за умови глибокого розуміння цього світу й відкриття його прихованих граней. [43, с.204].

Ми вважаємо, що саме ці ідеї особливо актуальні сьогодні, оскільки навчальні заклади та система освіти зіштовхнулися із викликами сучасного світу, що у свою чергу вимагає більш індивідуалізованого підходу до кожного учня, врахування їхніх індивідуально-типологічних особливостей тощо.

Власне, педагогічна концепція Василя Олександрович Сухомлинського сформувалися внаслідок його наполегливої праці – як вчителя творчої діяльності, науковця та учасника декількох педагогічних академій.

Його провідні роботи охоплюють як теоретичні висновки, що характеризують його зі сторони вченого, так і частину його практичної діяльності, що описують його як педагога-експериментатора та учителя-новатора. Тобто, можна вважати, що взаємодія між практикою та

теорією дозволила апробувати провідні ідеї В. Сухомлинського та підтвердити їх ефективність, доцільність використання у роботі із дітьми зокрема.

Щодо вивчення та визначення важливості педагогічної теорії і практики В.О. Сухомлинського для освіти, то у педагогічній літературі цьому аспекту приділяється значна увага дотепер.

Аналіз життєвого шляху та педагогічної діяльності В. Сухомлинського відображені у роботах та статтях багатьох педагогів сучасності, а саме: О. Антонової, Л. Заліток, О. Савченко, О. Сухомлинської, Т. Тоцької та інші.

Також педагогічну спадщину видатного педагога вивчали закордонні дослідники: Х. Франчос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман (Німеччина), М. Библюк, С. Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Бі Шуджі, Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та інших [21].

Варто зауважити, що педагогічна діяльність В. Сухомлинського знайшла широке відображення у численних публікаціях. Деякі з них побачили світ ще за його життя, зокрема журналістські статті на кшталт «Що я бачив у Павлиші» та «Як я був у Павлиші». Іншу групу становлять рецензії на його опубліковані роботи, зокрема на книги «Серце віддаю дітям» (1969) та «Павлиська середня школа» (1969) [15].

Найбільш повне уявлення про масштаб і глибину вивчення творчості Василя Олександровича дають чотири біобібліографічні покажчики під назвою «В. О. Сухомлинський. Біобібліографія». Їх створення ініціювала Ганна Іванівна Сухомлинська — його дружина, помічник, а також учитель і педагог, яка глибоко усвідомлювала унікальну цінність його творчої спадщини [26].

Біобібліографія дає змогу докладно оглянути та познайомитись із творчим шляхом Сухомлинського. Тут розкривають деталі його освіти, професійні досягнення, а також основні напрями його педагогічної діяльності. Ці

показчики містять списки його найвідоміших праць і надають відомості про переклади та визнання Сухомлинського за кордоном, що показує наскільки вагомий вклад зміг внести Василь Олександрович у педагогіку як таку.

Згідно з даними цих інформаційно-довідкових видань, за сорок років було опубліковано понад 4000 матеріалів, присвячених творчій спадщині В. Сухомлинського. Ці матеріали складаються із книг, статей, наукових праць, лекцій та інші видань, які висвітлюють ті чи інші аспекти його педагогічної філософії, методів виховання та освіти.

Також серед цих матеріалів є 60 дисертаційних досліджень, що у свою чергу свідчить про великий інтерес до вивчення та аналізу його педагогічної спадщини з боку наукової спільноти. Тобто, ці дисертації, ймовірно, присвячені різним аспектам його педагогічного доробку, зокрема методиці виховання, організації навчального процесу та впливу Сухомлинського на сучасну педагогіку.

Спадщина, яку Василь Олександрович Сухомлинський залишив нам, справді вражає своїм обсягом, глибиною гуманістичного змісту. Адже він створив надзвичайно велику кількість творів, що пронизані любов'ю до дітей, які показують важливість розвитку їхніх особистісних якостей та індивідуальних рис.

Щодо професійної діяльності педагога, то вона приблизно складається із 50 книг, 500 статей, а також майже із 1500 оповідань та казок для дітей.

Усі ці твори є джерелом великої мудрості та натхнення, де Сухомлинський розкривав свої погляди на виховання, навчання та взаємовідносини з дітьми, висвітлював свої думки з приводу цього.

Хочеться підкреслити, що його твори були розміщені у багатьох виданнях, що свідчить про їх популярність та значущість. Так, при витримці 371 видань

тираж становив майже 15 мільйонів примірників. Більше того, ці твори були перекладені на 59 мов народів світу, що також підкреслює всесвітню важливість його ідей та принципів [22].

Треба наголосити, що однією з найвідоміших книг є – «Серце віддаю дітям» (1969), яку випустили у 69 виданнях та переклали на 37 мов. Можна вважати, що ця книга стала своєрідним символом педагогічної мудрості

Сухомлинського, його неперевершеної здатності спілкуватися із дітьми та розуміти їхні потреби.

Проте В. Сухомлинський є автором цілого ряду відомих педагогічних праць, де висвітлені різноманітні аспекти виховання дитини: «Павлиська середня школа», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» та інші [33,34].

Варто зазначити, що у педагогічній спадщині В. Сухомлинського також яскраво простежуються соціально-педагогічні ідеї. Такі висновки можна зробити оскільки творчість видатного педагога пронизана проблемою проектування людини, яка ґрунтується на ідеї всебічного розвитку особистості. Тобто, усі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що коли упустити одне виховне завдання, то неможливо розв'язати жодне [18].

Тому усвідомлюючи вплив ідеологічних, політичних факторів, які були присутні за життя педагога та у його працях сучасні вчителі, вихователі та науковці шукають у його педагогічній спадщині універсальні цінності, постулати, орієнтири, що залишаються незмінними й актуальними у сфері виховання донині.

Попри обставини того часу Сухомлинський відстоював основні принципи гуманістичної педагогіки, які мають провідне значення для формування особистості дитини.

На переконання Василя Сухомлинського, ідея людяності втілюється передусім у розвитку всіх потенційних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена людина є уособленням гармонії та повноти сил, здібностей, пристрастей і потреб, що формують її моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну й фізичну досконалість [2, с.7].

Хочеться підкреслити, що його головними цінностями були любов та повага до особистості дитини, її роду, народу, природи та праці. Він вірив у потенціал кожної дитини та важливість створення сприятливого середовища для її розвитку та самовисловлення.

Отже, постать Василя Олександровича Сухомлинського є дуже значущою та відіграє велику роль для освіти, виховання та культури світу. Його твори та ідеї продовжують надихати і впливати на покоління педагогів, батьків та дітей, розкриваючи глибину людської душі, нагадуючи про значення любові, толерантності та поваги до кожної дитини. Саме тому творча спадщина педагога продовжує викликати живий інтерес серед працівників освіти не тільки в Україні, а й у багатьох інших країнах. Його міркування, думки та ідеї мають загальносвітовий вплив на педагогіку та виховання.

1.2. Педагогічна концепція та погляди В. О. Сухомлинського на виховання дітей

У сучасних умовах педагогічна система, яку створив Василь Сухомлинський перетворюється на компетентнісно орієнтовану освіту, що покликана сформувати у дітей компетентності тих знань та умінь, які допомагають становленню їх особистості, відтак ця система є продуктивною та актуальною в умовах модернізаційних змін, насамперед у системі дошкільної освіти.

Адже, згідно із Законом України «Про дошкільну освіту»: «дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.» [10].

Відтак, можна зробити висновки, що педагогічна концепція Сухомлинського має виняткове значення у роботі вихователя із дошкільниками, оскільки вона базується на тих педагогічних ідеях, методах та підходах, які сприяють формуванню особистості дитини, враховують її потреби, інтереси та особистісні якості.

Варто зазначити, що його педагогічні погляди сформувалися на основі власного багаторічного педагогічного досвіду, який удосконалювався протягом усього періоду його вчительської діяльності, наукового пошуку, а значить протягом усього життя [46, с.63].

Основна частина педагогічного досвіду Сухомлинського описана у його книгах та відображена через ключові принципи, цінності, що пронизують його педагогічну філософію. Ці принципи включають гуманістичний підхід до освіти, що передбачає активну участь дітей у навчальному процесі, пошук

індивідуальних шляхів розвитку для кожного учня, сприяння емоційному розвитку та формуванню моральних цінностей.

У своїх роботах Сухомлинський розкриває свої погляди на виховання та навчання, ділиться власним педагогічним досвідом і пропонує практичні методи, приклади для педагогів.

Василь Сухомлинський підкреслював, що в дошкільному та молодшому шкільному віці відбувається становлення характеру, мислення й мовлення дитини. Він зазначав, що знання, які дитина отримує з книги, підручника чи уроку, засвоюються завдяки взаємозв'язку з навколишнім світом, у якому вона робить свої перші, часто нелегкі, кроки від народження до того моменту, коли зможе самостійно відкрити й прочитати книгу [41].

У своїх роботах Сухомлинський акцентував увагу на винятковому значенні гармонійного розвитку дитини, на створенні благополучного середовища для її фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального зростання. Зокрема підкреслював, що виховання дитини починається із перших років життя та має бути спрямованим на розвиток всіх її потенціалів.

Аналізуючи роботи педагога можна стверджувати, що він робив акцент на всебічному розвитку дітей, розробляв поради для батьків та вихователів щодо виховання дитини. З приводу мети виховання, то на думку Сухомлинського вона полягає у розвитку особистості дитини як цілісного, гармонійного та морально зрілого індивіда, активного учасника суспільного процесу.

Варто зазначити, що першоосновою виховання дитини для педагога є любов і повага до неї з боку дорослих.

Василь Сухомлинський, спираючись на багаторічний досвід і спостереження, обґрунтовував, що тільки розумна любов і повага до дитини роблять її відкритою до впливу педагога та колективу. Він наголошував, що

атмосфера відчуженості, байдужості чи жорстокості не сприяє формуванню справжнього громадянина. Це означає, що педагог повинен бачити в учневі не лише вихованця, а насамперед людину. Без уважного й чуйного ставлення до честі та гідності дитини неможливе ні виховання високого почуття громадянського обов'язку, ні розвиток слухняності й дисциплінованості [35].

За Сухомлинським знання та розуміння дитини є основою для налагодження емоційного зв'язку і взаєморозуміння з нею. Тобто, він наголошував на тому, що кожна дитина унікальна та має свої особливості, потреби, інтереси, можливості. Тому як вихователь, так і батьки повинні прагнути до вивчення дитини, дослідження та аналізу її характеру, внутрішньої мотивації, пріоритетів тощо.

Це означає, що необхідно докласти максимум зусиль для того, щоб встановити відкрите та довірливе спілкування із дитиною, вміти слухати її, спостерігати за її реакціями, а також дотримуватися принципу емпатії – важливо спробувати поставити себе на місце дитини, зрозуміти її почуття та думки.

Так, Сухомлинський підкреслював, що пізнання дитини дозволяє побачити її потенціал та можливості, врахувати індивідуально-типологічні особливості під час вибору методів виховання та навчання. Це сприяє побудові глибокого емоційного зв'язку, де дитина відчуває себе почутою, прийнятою і підтриманою, а це у свою чергу сприяє її психологічному та емоційному розвитку.

Гуманістичні переконання В. О. Сухомлинського невід'ємні від його віри у могутність виховання. Оскільки педагог не раз зазначав про свою непохитну впевненість у тому, що немає жодної дитини, яка б не могла стати при належних

зусиллях вихователів людиною освіченою, моральною, працювитою. Віра в дитину, говорив він, – фундамент педагогічного оптимізму [8].

Сухомлинський сприяв формуванню педагогічного оптимізму серед вчителів, батьків та інших педагогічних працівників. Він акцентував увагу на важливості позитивного налаштування, віри в успіх та надії у майбутнє кожної дитини, відмовлявся від етикеток «проблемної» чи «неспроможної» дитини, намагаючись побачити в усіх своїх учнях потенціал та можливості.

Також педагогічний оптимізм за Сухомлинським передбачав позитивне підкріплення та визнання досягнень дітей. Оскільки він вважав, що похвала, заохочення та визнання є мотивуючими факторами, що сприяють самостійності та розвитку впевненості у собі.

Варто зазначити, що педагог та письменник мав свій погляд і на тему покарання дітей. Відтак, В. О. Сухомлинський рішуче заперечував думку про те, що покарання є об'єктивно необхідними у виховному процесі.

Він доводив, що: «...покарання не є чимось невідворотним, кара, в якій є хоч краплина приниження людської гідності, не має позитивної виховної сили. Страх перед покаранням психологічно гнітить дитину, віддаляє вихователя від вихованця. Покараннями виховуються здебільшого нещирість, озлобленість, безсердечність, жорстокість, «моральна товстошкірність» [28, с. 573].

В. О. Сухомлинський, у своїй педагогічній теорії та практиці, надавав великого значення саме вихованню соціально активної особистості. Він вірив, що розв'язання будь-якої проблеми у педагогічній сфері вимагає спрямованості на формування активного громадянина, який був би здатний впливати на соціальне оточення.

Тобто, це означає, що основою для виховання соціально активної особистості є створенні умов за яких дитина розуміє свою роль у суспільстві та

відчуває себе активним учасником громадського життя. Тому Сухомлинський підкреслював важливість розвитку у дітей відповідальності, громадянської свідомості та активної громадської позиції [35, с.449].

Не менш важливим у вихованні соціально активної особистості є формування у дітей уявлення про справедливість, рівність та повагу до прав і свобод інших людей.

Так, Сухомлинський вважав, що виховання повинно надавати дітям знання про соціальні проблеми, етичні норми та цінності, що є основою для активної участі у формуванні справедливого та гармонійного суспільства.

Великого значення для виховання соціально активної особистості видатний педагог вбачав у дитячому колективі, який її оточує. Він розумів, що колектив відіграє значну роль у формуванні особистості, соціальних навичок та цінностей дитини [38, с.427].

Василь Олександрович наголошував, що в дитячому колективі дитина отримує можливість взаємодіяти з однолітками, навчатися спілкуванню, розвивати соціальні навички та відчувати себе частиною спільноти. Відтак, колектив сприяє розширенню дитячого світу, вчить толерантності, співпраці, розвитку емоційного інтелекту тощо.

Також педагог робив акцент на важливості позитивної атмосфери, яка повинна панувати в дитячому колективі. Тому він вважав, що необхідно створювати дружнє, взаємопідтримуюче середовища, де кожна дитина буде відчувати себе у безпеці, буде прийнятою і поважною. Усе це допомагає дітям розвивати власну впевненість, сприяє формуванню позитивної самооцінки та здатності до емоційного самовираження.

Грунтовного аналізу В. О. Сухомлинський надавав і проблемам розумового, морального, естетичного та фізичного виховання дітей, також торкався питань виховання дітей у сім'ї, професійної майстерності педагогів.

Його праці, де висвітлюються ці та багато інших питань, характеризуються принциповим підходом до справи, постійним урахуванням перспектив соціального й наукового прогресу, вирізняються умінням актуалізувати й творчо використовувати найкращі здобутки минулого щодо завдань сучасного виховання.

Щодо розумового виховання, то у своїй педагогічній концепції Сухомлинський приділяв йому велику увагу, оскільки розумів, що розвиток інтелектуальних здібностей та мислення є важливою складовою успішного виховання дитини.

Так, за Сухомлинським, розумове виховання охоплює не тільки набуття знань і академічних досягнень, але й розвиток критичного, творчого та логічного мислення, здатності до самостійного аналізу і розв'язання проблем.

Однією із провідних складових розумового виховання для Сухомлинського було саме стимулювання пізнавальної активності дитини. Відтак, він був прихильником підходу, де вчитель стає провідником у процесі навчання, який сприяє самостійному дослідженню, відкриттям і пізнанню нового.

У своїй праці «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» Василь Сухомлинський звертав увагу на важливість правильного балансу між засвоєнням знань за навчальною програмою та багатогранним розумовим життям як колективу, так і особистості. Він підкреслював, що розвиток здібностей, талантів і обдарувань можливий лише в умовах насиченого інтелектуального середовища, на тлі якого відбувається оволодіння знаннями.

Сухомлинський застерігав, що розумове виховання не може зводитися лише до уроків, підручників і виконання обов'язкових завдань. Для повноцінного розвитку дитини її інтелектуальні інтереси мають виходити за межі шкільної програми. Лише за такої умови знання стають життєвою потребою, а індивідуальність розкривається як унікальна особистість, здатна мислити, творити та спрямовувати свої зусилля в майбутнє [40, с.108].

Власне, це означає, що педагог має постійно спонукати вихованця до виходу за межі програми, відкриваючи перед ним океан знань, піднімаючи його до вершини розуміння та відчуття величі й краси думки, пізнання. Тому що дуже важливо, щоб кожний вихованець був інтелектуально захопленою людиною. Набуваючи міцних знань з усіх предметів, кожний знаходить свій улюблений предмет і в ньому виходить далеко за межі програми – це одна із закономірностей не тільки всебічного розвитку особистості, але й багатого, насиченого багатосторонніми інтересами життя колективу [40, с.109].

Педагог наголошував, що розумове виховання невід'ємне від емоційного та морального розвитку дитини. Тому він прагнув доцільно поєднувати академічні знання із формуванням моральних цінностей, співробітництвом, взаєморозумінням та емоційним вихованням.

З приводу морального виховання, то педагог зазначав, що формування моральних цінностей та розвиток моральної свідомості є ключовою частиною виховання дитини.

У моральному вихованні для педагога найголовніше було – формування ідейної серцевини особистості – громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, єдності слова і діла [39].

Важливим елементом формування моральної культури особистості, за Сухомлинським, було засвоєння загальнолюдських норм моральності – азбуки

моралі. Загальнолюдську азбуку моралі він прагнув поєднати з громадянською активністю й самодіяльністю: треба не просто знати, що добре і що погано, а діяти і вести себе добре у суспільстві [39, с.153].

Азбука моральної культури включала в себе низку вимог, правил та норм поведінки, які допомагають формувати моральну свідомість та встановлюють основи етичної поведінки в суспільстві у дитини:

1. Ти живеш серед людей. Кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться і тим, що можна [39, с.146].

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром [39, с.147].

3. Всі блага і радощі життя створюються працею. Без праці немислиме чесне життя. Народ учить: хто не працює, той не їсть, назавжди запам'ятай цю заповідь, умій бути гнівним, нетерпимим, непримиренним до неробства, лінощів, недбайливості, пустопорожнього базікання. Навчання – твоя перша праця.

Справжня людина створюється тільки працею [39, с.148].

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришеві в біді. Поважай і шануй матір і батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим і непримиренним до зла серцем [39, с.148-149].

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості [39, с.150].

Так, завдяки азбуці моралі, дитина набуває навичок і розуміння як гармонійно жити у суспільстві та взаємодіяти з іншими людьми.

Сухомлинський прагнув виховувати у дітей почуття моральної відповідальності, усвідомлення значення своїх вчинків та їх впливу на інших людей. Також наголошував на важливості прикладу, який вчителі та батьки показують дітям, оскільки вони найбільше навчаються на прикладі.

Багаторічний досвід переконує – якщо послідовно розкривати перед вихованцями зміст моральних цінностей і при цьому основою праці буде моральна ідея, то у кожної людини, яку ми виховуємо, формуються правильні позиції, погляди, зокрема на такі важливі проблеми як: справедливість, толерантність, міжособистісні відносини, відповідальність перед суспільством та природою [40, с.135].

Тому можна стверджувати, що від того наскільки яскраво демонструють у закладі освіти та у сім'ї правильні моралі цінності, установки, буде залежати успішність вироблення особистістю своєї соціальної орієнтації.

Не менш значущим аспектом у концепції В. О. Сухомлинського було трудове виховання. Педагог вважав, що праця відіграє ключову роль у розвитку особистості дитини, сприяючи формуванню її характеру та вихованню громадянської свідомості. Він підкреслював, що саме через трудову діяльність дитина засвоює важливі моральні цінності, вчиться відповідальності й розуміє значення свого внеску у життя суспільства.

Сухомлинський розглядав трудове виховання як необхідну складову усіх сфер життя дитини – як в навчальному закладі, так і у позанавчальний час. Він підтримував ідею, що діти повинні мати можливість активно долучатися до різних видів праці, які відповідають їхнім здібностям та інтересам [40, с.180].

Основна мета трудового виховання за Сухомлинським – це розвиток працелюбності, самостійності, відповідальності та організованості у дітей. Оскільки педагог вважав, що через працю дитина вчиться цінувати результати

своєї діяльності, розуміти важливість праці як для особистості, так і для суспільства в цілому.

Сухомлинський підкреслював, що трудове виховання має бути пов'язане з практичними діями та реальними справами. Тому він пропонував давати дітям можливість брати участь у господарських справах, допомагати вдома, доглядати за рослинами чи тваринами, займатися садівництвом, шиттям, ремонтом або будівництвом. Це сприяло розвитку особистості дитини, її становленню як активного громадянина, що здатний вносити позитивні зміни у світ навколо себе.

Не оминув В. О. Сухомлинський й тему фізичного виховання дітей. Бо розумів, що фізичний розвиток дитини є невід'ємною складовою її загального розвитку та здоров'я.

Сухомлинський вбачав у фізичному вихованні не тільки засіб для розвитку фізичних навичок та вмінь, але й засіб формування характеру, дисципліни, самовдосконалення, виховання волі.

Основною метою фізичного виховання, на думку Сухомлинського, був саме розвиток фізичних якостей дитини, зміцнення її здоров'я та виховання любові до фізичної активності. Відтак, він прагнув, щоб діти брали участь у різноманітних фізичних вправах, спортивних іграх та заняттях, які сприяли розвитку координації рухів, витривалості, сили та гнучкості.

Одним із важливих аспектів фізичного виховання за Сухомлинським було формування духовних якостей через фізичну активність. Він вважав, що фізична праця, спорт та ігри мають потужний вплив на формування сили волі, самовиховання та самоконтролю.

Тому педагог наголошував, що: «Для міцного здоров'я і бадьорого настрою дуже важливо дотримуватися ряду режимних вимог до праці й відпочинку» [40, с.205].

При цьому Сухомлинський підкреслював важливість позитивного підходу до фізичного виховання, оскільки вбачав у ньому не тільки фізичну навантаженість, але й можливість для дитини виявити свої здібності, задовольнити потребу у руховій активності та отримати радість від спортивних досягнень.

Не менш важливим для В. О. Сухомлинського було естетичне виховання.

За Сухомлинським естетичне виховання – це те, що розвиває у дитини сприйняття краси, формує художній смак та розвиває творчі здібності. Він вважав, що краса має позитивний вплив на психологічний стан та емоційний розвиток дитини, підтримував ідею, що естетичне виховання має охоплювати різні сфери життя дитини. Наприклад, це можуть бути: заняття музикою, малюванням, літературою, театральними постановками, танці чи інші види мистецтва. Він прагнув створити умови, де діти могли б виявити свою творчість та виражати себе через різноманітні художні форми.

Уже в дошкільному та молодшому шкільному віці, коли формується свідомість, почуття й воля дитини, виняткове значення має здатність відчувати й захоплюватися прекрасним. Важливо, щоб дитина дивувалася нерукотворній красі природи, чудовим творінням людських рук і розуму. Саме подив і благоговіння перед прекрасним є основою для формування культури інтелектуальних і моральних почуттів.

Культура людини найглибше проявляється через її почуття. Хоча багато з того, що вивчається у школі, з часом забувається, культурні цінності, які торкаються людської душі, залишають у ній слід. Цей слід формується

передусім у почуттях і переживаннях. Деякі шкільні предмети викладаються саме для того, щоб створити цей слід. Ігнорування цієї істини може перетворити навчання на процес, який відштовхує й пригнічує дитину [40, с.190].

Також Василь Олександрович акцентував увагу на значенні природи та природних красот у процесі естетичного виховання. Він спонукав дітей спостерігати за красою природи, захоплюватися її неповторністю та дивовижними деталями. Це сприяло розвитку їх сприйняття до навколишнього світу та підтримувало в них естетичну чутливість.

Важливого значення В. О. Сухомлинський надавав і патріотичному вихованню дитини. Оскільки вірив, що формування патріотичних почуттів та глибокої любові до рідного краю є одним із найважливіших завдань освіти. Педагог надавав особливу увагу патріотичному вихованню через розкриття історії, культури, традицій та цінностей свого народу.

Так, він писав: «Завдання вихователя полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія» [30].

Патріотичне виховання, за Сухомлинським, можна порівняти з подорожжю, де педагоги та батьки є провідниками, а діти – пасажирями, які відкривають для себе свою країну, її історію, культуру, природу та цінності.

Тому педагог зазначав, що: «Наші подорожі – це яскраві оповідання про міста і села, моря і річки, ліси і степи, природи, багатства людей нашої країни, про минуле, сучасне і майбутнє. Вирішальну роль відіграє слово, яке створює яскраві образи. Починається подорож з рідного села, потім ми йдемо по району, області, по всій нашій Вітчизні» [40, с.148].

На думку Сухомлинського за допомогою патріотичного виховання можна не тільки передати інформацію про країну та її історію, а й виплекати у дітей прагнення залишатися активними громадянами, зберігати та розвивати національну спадщину, дбати про майбутнє своєї країни.

В. О. Сухомлинський твердо вірив, що успіх у вихованні підростаючих поколінь можливий лише завдяки спільним зусиллям сім'ї, навчального закладу та громадськості.

Усвідомлюючи важливість родинного виховання, наприкінці свого життя він розпочав роботу над енциклопедією сімейного виховання, яку назвав «Батьківська педагогіка».

Батьківська педагогіка Василя Олександровича Сухомлинського – це педагогічний підхід, що акцентує увагу на взаємодії батьків та дітей, а також на співпраці між батьками та педагогами з метою гармонійного виховання дитини.

Важливими засадами «Батьківської педагогіки» В. О. Сухомлинського можна вважати такі:

1. Тісна співпраці між батьками та педагогами, оскільки взаємна підтримка та співпраця забезпечують успішність процесу виховання та навчання дітей.
2. Розуміння та прийняття батьками дітей такими, якими вони є, із усіма їхніми особливостями, здібностями і потребами, розвиток взаєморозуміння та співчуття до дитини.
3. Батьки мають бути взірцем для своїх дітей, якщо батьки виявляють повагу, любов, терпіння та взаєморозуміння, діти беруть це на озброєння і також проявляють подібні якості.
4. Важливість розвитку довірливого та відкритого діалогу з дітьми, для

того, щоб вони могли вільно висловлювати свої думки, почуття і побоювання.

5. Важливість розвитку потенційних здібностей кожної дитини, відтак, батьки мають підтримувати і стимулювати їхні інтереси і таланти [25].

Батьківська педагогіка Сухомлинського підкреслює необхідність активної участі батьків у житті дитини, розуміння її потреб та індивідуальності, створення позитивного і сприятливого оточення для її зростання, розвитку. Варто зазначити, що цей підхід став впливовим та залишається актуальним у педагогічній практиці донині.

Отже, роботи Василя Олександровича Сухомлинського містять безцінні настанови щодо того, як створити сприятливе навчальне середовище для дітей, де панує підтримка та взаємоповага. Оскільки він вважав, що турбота, повага та любов до кожної дитини допомагає розвивати їхні потенційні здібності і таланти. Тому його педагогічні методи надихають вихователів та вчителів зосереджуватися на індивідуальних потребах дітей, створювати атмосферу, де кожен може розкрити свій потенціал і розвиватися на всіх рівнях.

Також педагогічні методи Сухомлинського спонукають до розуміння індивідуальних потреб кожного учня, ставлять акцент на розвитку їхніх здібностей, а не лише на оцінках. Так, він підтримував ідею, що позитивне ставлення до навчання, формування життєвих цінностей зроблять із дітей активних громадян, готових приносити позитивні зміни у світі.

Завдяки його роботам, педагоги отримали важливі настанови щодо побудови взаємовідносин учитель-учень, розвитку емоційного та соціального інтелекту, формування моральних цінностей, активної громадянської позиції. Тому досягнення Сухомлинського у педагогіці однозначно вплинули на

розвиток освіти та залишаються джерелом натхнення для вчителів у всьому світі.

1.3. Особливості сприймання літературних творів дітьми передшкільного віку на прикладі праць В. О. Сухомлинського

Сприймання художньої літератури – це досить складний вольовий процес, що складається не тільки із усвідомлення прочитаного чи пасивного споглядання, а також із залучення у хід подій, що відбуваються у творі, співпереживання його героям, тобто дитина є активним учасником інтерпретації прочитаного та отримує для себе новий досвід, емоції, знання тощо.

Хочеться наголосити, що цей процес має вагомий позитивний вплив на розвиток дитини. Оскільки сприйняття художньої літератури підтримує у дітей розвиток уяви та творчого мислення. Так, вони уявляють себе у ролі героїв, створюють власний сюжет та кінцівку, що сприяє розкриттю їхнього творчого потенціалу. Також через участь у літературних подіях та завдяки співпереживанням щодо персонажів, діти розвивають свою емоційну інтелігенцію, здатність співвідносити власні переживання з емоціями інших.

Читання художніх творів допомагає дітям розвивати свою вольову сферу, адже цей процес вимагає зосередженості, витримки, здатності приймати рішення щодо власного розуміння та оцінки подій.

Щодо дослідження сприймання та розуміння суті художніх творів дітьми, то цьому присвятили праці такі вчені як: А. Богуш, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Єзикеєва, Н. Карпинська, Г. Костюк, О. Леонтєв, Л. Славіна, Н. Циванюк та інші [3].

Сприйняття художніх творів збагачує світогляд дитини, розширює її знання про світ, спонукає до постійного вивчення та бажання дізнаватись щось нове. Саме літературна творчість стає для дитини магічним інструментом розуміння, пізнання та самовдосконалення, а її внутрішні переживання та уявність збагачують літературні твори своєю унікальністю та глибиною.

Сприймання змісту художнього твору складається з таких процесів як: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого та розуміння.

Дошкільники ще не вміють самостійно читати, тому отримують інформацію виключно через слух. У цьому процесі ключову роль відіграє слово вихователя, оскільки під час читання чи переказу діти використовують переважно слуховий аналізатор. Щоб покращити сприйняття, важливо активувати також зоровий аналізатор. Це можна зробити завдяки виразному читанню, використанню міміки, жестів, а також варіюванню сили голосу, темпу і тембру мовлення. У процесі слухання у дітей формуються яскраві образи (картини природи, персонажі, об'єкти, явища), які вони аналізують і пов'язують між собою, що допомагає глибше зрозуміти зміст твору [4, с.81].

Слухання є складним процесом внутрішньої перцептивної діяльності людини. Проте через обмежений життєвий досвід і перевагу наочно-образного мислення й пам'яті він становить певні труднощі для дитини дошкільного віку.

Тому суттєву роль у сприйнятті відіграє процес розуміння, який є невід'ємним для будь-якого процесу пізнання.

Г. Костюк визначив важливу роль розуміння у процесі навчально-виховної роботи, зазначаючи: «Тільки те, що учні зрозуміли та осмислили, стає їхнім переконанням і сприяє формуванню їхніх поглядів і світогляду» [4, с.83].

Розуміння нерозривно пов'язане з мовою та мовленням, оскільки мова є ключовим інструментом, який дозволяє людям сприймати та передавати інформацію, а також розуміти навколишній світ.

Також розуміння, як активний пізнавальний процес, складається не лише із декодування слів та речень, а ще із здатності аналізувати, рефлексувати, знаходити зв'язки між ідеями та виражати власні думки. Щодо мови та мовлення, то вони є інструментами за допомогою яких розуміння оточуючого світу стає можливим і значно збагачується.

Розуміння літературного твору – це багатогранний процес, що об'єднує інтелектуальні, емоційні та соціокультурні аспекти. Це активний процес взаємодії між читачем і текстом, у результаті якого створюється особлива ментальна картина, сповнена сенсу, емоцій та інтерпретацій.

Варто зазначити, що розуміння літературного твору складається із таких компонентів:

1. Когнітивного, що базується на когнітивних здібностях читача, складається із розпізнавання слів, розуміння граматичних структур, аналізу тексту тощо. Для досягнення повного розуміння, читач використовує свій словниковий запас і критичне мислення.
2. Емоційного, бо через емоційний зв'язок, співпереживання з героями, читач легше вбирає в себе моральні цінності, ідеї, що становлять основу літературної творчості.
3. Соціокультурного, оскільки читання допомагає краще зрозуміти свою культуру, традиції, а також глибше сприйняти культурні особливості інших народів, оскільки тексти нерідко відображають культурні, історичні та соціальні реалії свого часу.

Усе вищезазначене підкреслює важливість розуміння літературного твору як одного із інструментів для особистісного розвитку, збагачення духовного світу та розкриття нових перспектив у сприйнятті навколишнього середовища.

Щодо процесу сприймання поетичного твору, то тут виокремлюють три стадії.

1. Перша стадія – це безпосереднє сприймання твору, що включає відтворення та переживання його образів. Тут головну роль відіграє уява: твір сприймається спочатку «серцем», а вже потім – розумом.
2. Друга стадія – розуміння змісту твору. На цьому етапі провідну роль починає відігравати мислення, яке осмислює те, що було емоційно пережите. При цьому мислення не пригнічує емоційності сприйняття, а навпаки, сприяє його поглибленню.
3. Третя стадія – це вплив художньої літератури на особистість дитини, що є кінцевим результатом сприймання твору [4, с.85].

Варто зазначити, що сприймання літературних творів обумовлене також і віковими особливостями, оскільки розвиток дитячої психіки, когнітивних та емоційних здібностей поступово змінюється та вдосконалюється.

Так, у молодшому дошкільному віці розуміння композиції, ідейного змісту залежить від життєвого та літературного досвіду дитини. На цьому етапі діти тільки починають знайомитися з художніми текстами та активно розвивають свої пізнавальні здібності [4].

Тобто, молодші дошкільники ще мають обмежений життєвий досвід, тому їхнє розуміння літературних творів базується на тому, що вони знають про світ навколо себе. Їхні переживання, емоції та враження допомагають їм усвідомлювати сюжет та моральні послання, які містяться у текстах. Тому на

цьому етапі важливо давати можливість бачити світ через літературні твори, що у свою чергу допомагає розширювати дітям свої знання і розвивати уяву.

Отже, для дітей молодшого дошкільного віку характерні наступні моменти в сприйманні літературних творів:

1. Тісна залежність розуміння художнього твору від безпосереднього особистого досвіду дитини.
2. Дітей цікавить перш за все фабула (ланцюг пов'язаних між собою подій).
3. Встановлення найбільш легко усвідомлюваних зв'язків, коли події чітко йдуть одна за одною і потім логічно впливають з попередніх.
4. У центрі уваги дітей головний персонаж.
5. Дитина перш за все бачить дії і вчинки персонажа, але не розуміє мотивів його поведінки.
6. Тяга до ритмічній структурі мови, рими (діти повторюють слова, які в тексті ритмічно чергуються, хитають головами, плескають в долоні та ін.).
7. Відкрите безпосереднє вираження емоцій (усмішка, сміх, радісні вигуки, виразна міміка).

Відтак, твори для сприймання дітьми 3-4 років мають бути спеціально підібраними, з урахуванням особливостей цього вікового періоду. Найкраще підійдуть прості, зрозумілі та цікаві для маленьких читачів твори, які будуть сприяти їхньому розвитку та містити в собі розважальний компонент, що має захопити їх. Твори мають бути короткими, із лаконічними реченнями та простими сюжетами. Це допоможе зберегти увагу дитини та полегшить процес сприйняття.

Не менш важливу роль у сприйнятті літературних творів дітьми цього віку відіграють візуальні компоненти.

Казки та книжки з яскравими, деталізованими ілюстраціями допомагають їм зрозуміти сюжет, ідентифікувати персонажів та передбачають максимальне сприйняття. Казки та оповідання із простими моральними посланнями допомагають дітям розуміти правила поведінки, розвивати поняття добра і зла, формують позитивні цінності тощо.

Саме такими творами є роботи Василя Олександровича Сухомлинського. Так, педагог написав велику кількість літературних творів, які торкають серця читачів своєю глибиною та мудрістю. Особливо відомими є його оповідання, педагогічні нариси, листи до дітей, які відображають його глибоке розуміння дитячої душі та принципи гуманної освіти.

Їх можна використовувати для роботи з дітьми усіх вікових груп, оскільки вони не лише мають літературну цінність, але й несуть глибокий педагогічний зміст. Завдяки своїй дидактичній направленості та неперевершеній гуманності, твори Сухомлинського стають цінним педагогічним матеріалом для розвитку дітей.

Для прикладу ми розглянемо твори для дітей молодшого дошкільного віку: «Покинуте кошеня» та «Народився братик» із книги письменника «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» [42, с.120].

Так, оповідання В. О. Сухомлинського «Покинуте кошеня» може бути зрозумілим для дітей молодшого дошкільного віку. Оскільки воно містить простий сюжет та легку мову, яка без складнощів сприймається маленькими дітьми. Тут йдеться про пригоди кошеняти, якого покинули, та про турботливість маленької дівчинки, яка допомогла йому знайти новий дім і огорнула його піклуванням та любов'ю.

Це оповідання створене із урахуванням дитячих почуттів і емоцій, що допомагає маленьким читачам зрозуміти основний зміст, співпереживати героям оповідання. Завдяки цій історії діти зможуть зрозуміти важливість допомоги та доброти, а також почути про милосердя і зв'язок з тваринами.

Завдяки своєму педагогічному характеру твір може бути використаний у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку для формування позитивних цінностей, розвитку емоційної свідомості та стимулювання співпереживання, турботливого ставлення до навколишнього світу.

Щодо оповідання «Народився братик», то воно, так само як і попереднє, має простий та доступний сюжет, який буде легко сприйматися маленькими дітьми. Тут розповідається про переживання старшої сестри перед народженням малюка і про радість, яку вона відчуває, коли бачить свого новонародженого братика. Історія показує як діти реагують на прихід нового члена сім'ї та як вони взаємодіють зі своїми рідними.

Тематика твору «Народився братик» – це щось дуже близьке до дитячого світу маленьких читачів, оскільки багато з них можуть бути свідками народження молодших сестричок або братиків у своїй родині чи у родині друзів. Ця історія допоможе дітям зрозуміти та відчути емоції, що пов'язані з народженням малюка та новими стосунками у сім'ї.

Таким чином твір «Народився братик» є чудовим матеріалом для читання дітям молодшого дошкільного віку, який стимулюватиме їхні емоції та викликатиме позитивні співпереживання, а також допомагатиме засвоювати позитивні моральні цінності.

Якщо говорити про середній дошкільний вік, то тут відбуваються деякі зміни в розумінні та осмисленні тексту, що пов'язано з розширенням життєвого і літературного досвіду дитини.

У цьому віці діти починають встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки в сюжетах та здебільшого правильно оцінюють вчинки персонажів. На п'ятому році життя у них формується реакція на слово, зростає інтерес до нього, а також виникає бажання повторювати, обігрувати й осмислювати його [20, с.152].

Характерними особливостями сприймання літературних творів для дітей середнього дошкільного віку є:

1. Уміння глибше занурюватися у зміст твору, у певній мірі опановувати почуттями, які у них виникають та керуючись ними визначати своє ставлення до подій, героїв.
2. Перебування у тому стані, коли вони не просто слухають, а й вслухаються до звучання художнього мовлення, відрізняють характерні особливості.
3. Легке встановлення простих причинно-наслідкових зв'язків у сюжеті.
4. Охарактеризування героїв, найчастіше висловлення правильних суджень про їхні вчинки, спираючись при цьому на свої уявлення про норми поведінки і особистий досвід.
5. Виявлення яскраво вираженої реакції на слово, інтерес до нього, прагнення неодноразово відтворювати його, обігрувати.

Для прикладу розглянемо твір Василя Олександровича Сухомлинського «Гроза у лісі». Він буде зрозумілим для дітей середнього дошкільного віку, оскільки містить простий сюжет та доступну мову.

Оповідання викликає живий інтерес маленьких читачів до природних явищ, таких як гроза, допомагає їм розуміти, як впливає погода на людей та навколишній світ. Крім того твір має певний педагогічний контекст, який можна використовувати з метою виховання у дітей почуття відповідальності,

бережного ставлення до природи та родини. Важливою тут є і тема співпраці та допомоги одне одному, яку діти можуть зрозуміти та перейняти у своєму житті.

Щодо старшого дошкільного віку, то тут діти починають усвідомлювати події, яких не було в їх особистому досвіді, їх цікавлять не тільки вчинки героя, а й мотиви вчинків, переживання, почуття. Іноді вони здатні вловлювати ще й підтекст. Емоційне ставлення до героя виникає на основі осмислення дитиною всієї колізії твору та переліку всіх його характеристик. У цьому віці у дітей формується вміння сприймати текст в єдності змісту і форми. Також ускладнюється розуміння літературного героя, усвідомлюються деякі особливості форми твору (усталені звороти в казці, ритм, рима) [16].

На думку психологів (Л. Божович, О. Леонтєва, Г. Люблінської), у цьому віці у дітей формується нова форма самосвідомості. Це внутрішня діяльність, яка дає змогу дитині осмислювати явища, що не сприймаються безпосередньо, та ставитися до подій, у яких вона не бере участі. Такий процес має ключове значення для подальшого психічного розвитку дитини [17].

Діти старшого дошкільного віку мають більш розвинені когнітивні та емоційні здібності, порівняно з молодшими дітьми, що дозволяє їм сприймати та розуміти оповідання більш глибоко й обізнано. До цього віку у дітей розвивається усвідомлене сприймання художнього образу літературного твору, яке виявляється в розумінні змісту й морального смислу твору, розрізненні художньої образності й дійсності, здібності виділяти мовні засоби виразності, прийоми художнього зображення, що надає сприйманню свідомого, глибокого, емоційного характеру [4, с.91].

Хочеться підкреслити, що багато творів Сухомлинського підійдуть дітям старшої вікової групи, оскільки вони мають глибший зміст, комплексніші теми, що можуть зацікавити та надихнути саме дітей старшого віку. Ці твори мають

складніші сюжети та персонажів, що дозволяє їм відчувати себе більш зрілими, стати активними учасниками цих історій. Сухомлинський часто пропонує читачам роздуми над життєвими проблемами, моральними ділемами та етичними питаннями.

Гарним прикладом повчального твору для дітей 5-6 років є оповідання «Який слід повинна залишати людина на землі?».

Тут йдеться про важливість щоденної праці, добрих вчинків, які в свою чергу будуть нагадувати іншим про те, що ви свого часу зробили та що залишилось після вас. Завдяки прочитанню цього твору можна замислитись про значення відповідальності у житті, спонукати вихованню почуття людської гідності, розумінню морально-етичних проблем.

Цей твір підходить саме дітям цього віку, оскільки у них більш розвинений емоційний інтелект, когнітивні здібності, здатність повністю осмислити твір та перейняти почуте у своє життя.

Беручи до уваги сказане можна стверджувати, що активне сприйняття літературного твору формується поступово протягом дошкільного дитинства.

Так, у молодшому дошкільному віці діти перш за все відчують насолоду від прослуховування казок та оповідань, цікавляться яскравими ілюстраціями, звучанням слів. За допомогою читання дорослими діти навчаються розпізнавати звуки та букви, розвивають свою увагу та мовлення.

Діти старшого дошкільного віку стають більш активними учасниками читання. Вони починають сприймати літературні твори як засіб отримання інформації, розвивають своє уявлення та увагу, аналізують дійових осіб, розуміють причинно-наслідкові зв'язки в історіях. Зміст казок, оповідань та поезій дітям стає ближчим, вони можуть знайти в них відображення своїх власних емоцій та думок.

У межах дошкільного дитинства читання літературних творів покращує здатність сприймання, стимулює розвиток креативності, сприяє розумовому та емоційному росту. Діти стають більш активними спостерігачами світу, більше цікавляться навколишнім, відтак літературні твори стають важливим джерелом знань та радості для маленьких читачів.

Поступово активне сприйняття літературних творів стає важливою передумовою для розвитку літературної грамотності, а згодом і для активного вивчення різноманітних видів літератури. Читання допомагає формувати особистість дитини, розширює її світогляд, розвиває креативність, уяву та емоційну інтелігенцію, що зрештою сприяє її гармонійному та збалансованому розвитку.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що постать Василя Сухомлинського є величною в усіх аспектах його життя та діяльності.

Як видатний педагог та письменник, Василь Сухомлинський залишив невимовний слід у сфері освіти та літератури. Його педагогічний підхід заснований на повазі до дитини як особистості, розумінні її потреб та індивідуальних особливостей, спрямований на розвиток глибокої людяності, моральних цінностей та креативного мислення, здобув шану та визнання не тільки в Україні, але й за її межами.

Він повністю віддавав себе навчанню та вихованню молодого покоління, його праці є джерелом натхнення для багатьох поколінь педагогів, які намагаються перейняти гуманістичний підхід щодо виховання своїх учнів.

Також величною постать Сухомлинського робить його незмінна вірність принципам гуманізму та моральних цінностей. Він підкреслював важливість добра, любові, чуйності та справедливості, намагаючись виховати в дітях позитивний характер та світогляд.

Також важливо відмітити його внесок у дитячу літературу, який був надзвичайно значущим та неперевершеним, оскільки Василь Сухомлинський створив безліч творів для дітей, що стали справжнім скарбом в українській літературі.

Його оповідання, казки та інші літературні твори пройняті турботою, любов'ю та розумінням дитячої душі.

Він вмів передати свої ідеї та мудрість через неповторний літературний стиль, який легко сприймали як діти, так і дорослі.

Його тексти відрізняються простотою та зрозумілістю, що робить їх доступними для різних вікових груп.

Дитяча література Василя Сухомлинського є вагомим внеском у розвиток дитячої культури та читацької грамотності в Україні. Він не лише вчив дітей цінним життєвим урокам, але й заохочував їх до читання, розвиваючи любов до літератури.

Тому слід пам'ятати Василя Сухомлинського не лише як педагога, а й як видатного літератора, який своїми творами збагатив дитячу літературу, заповнивши її глибоким змістом, мудрістю та людяністю. Його літературна спадщина залишиться живою та актуальною назавжди, продовжуючи впливати на нові покоління читачів та вихованців.

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О.
СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ
ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Практичний аналіз творів В. О. Сухомлинського з метою визначення їх впливу на формування особистості дітей передшкільного віку

Основне завдання виховання в закладі дошкільної освіти — допомогти дитині стати гармонійною та розвиненою особистістю. У цьому віці діти не лише вчать розуміти навколишній світ, а й знаходять у ньому своє місце. Чим краще дитина розуміє навколишній світ, тим краще вона починає розуміти саму себе. Саме на цьому базується підхід Сухомлинського, який допомагає вивчати розвиток дитини та визначати важливі аспекти її діяльності [1, с. 18].

Хочеться наголосити на тому, що вплив літературних та художніх творів на розвиток дітей вже давно є предметом досліджень у педагогічній, психологічній науці, проте не втрачає своєї актуальності й донині. Адже завдяки аналізу різноманітних аспектів цього впливу ми здатні краще зрозуміти як твори мистецтва сприяють формуванню особистості дитини, впливають на ці процеси.

У нашій роботі ми зосереджуємося саме на практичному аналізі, тобто впливі різних видів творів на розвиток дитини, щоб зробити висновки про їхню значущість у процесі виховання та навчання.

Щодо поняття «практичний аналіз», то під ним варто розуміти процес дослідження конкретних ситуацій або проблем з метою їх осмислення та прийняття обґрунтованих рішень.

Тобто наша задача – це аналіз ефективності використання творів Сухомлинського у контексті впливу на особистість дитини, оцінка важливості використання цих творів у процесі її розвитку та становлення, вивчення та добір методик, які сприяють цьому, висвітлення практичної значущості спадщини Сухомлинського для дітей передшкільного віку, створення конспекту занять на цю тему тощо.

Ми вже з'ясували наскільки важливою для розвитку та становлення особистості дитини є художня література. Зокрема зазначили, що добір цієї літератури ґрунтується на вікових, індивідуально-типологічних особливостях дітей передшкільного віку.

Також наголосили на винятковому та вагомому значенні педагогічної спадщини Сухомлинського як складової виховного потенціалу, впливу на формування особистості дітей. Тому що праці Василя Сухомлинського пронизані ідеями, роздумами, настановами щодо використання літератури як провідного засобу виховання дітей у ході навчально-виховного процесу дошкільного закладу.

Варто зазначити, що виховний потенціал творів – це їхня здатність впливати на особистісне становлення, процес виховання, розвиток моральних, інтелектуальних, емоційних, естетичних складових особистості дитини, формування її уявлень про цінності, життєві орієнтири тощо. Це важливі аспекти, що показують їхню значущість та вплив як на людину, так і суспільство в цілому.

Тому можна виокремити такі елементи виховного потенціалу творів:

1. Формування цінностей та світогляду – у ході читання можуть розкриватися ті чи інші важливі аспекти, а саме: прояв доброти, милосердя, щирості, співчуття, тобто усіх тих якостей, які сприяють розвитку позитивних

чеснот. Твори можуть відкривати нові уявлення щодо навколишнього середовища, розширювати кругозір та допомагати у формуванні власних поглядів на різні аспекти життя.

2. Розвиток емпатії – завдяки тому, що дитина може переймати на себе історію героя, співпереживати йому, прослідковувати життєвість подій все це у свою чергу сприяє розвитку співчуття та емпатії у неї.

3. Розвиток інтелекту та критичного мислення – у процесі аналізу прочитаного активізуються різні частини мозку, які відповідають за ті чи інші задачі, що сприяє вдосконаленню уміння аналізувати та розуміти складні концепції та ідеї.

4. Формування особистісних якостей – під час читання та взаємодії з різними персонажами, сюжетними лініями дитина розвиває свої особистісні якості, що сприяють становленню її особистості.

5. Стимулювання творчої діяльності – прочитане може надихнути дитину на власні творчі витоки, спонукати до самовираження, творчого пошуку та розкриття творчого потенціалу.

Щодо Сухомлинського, то Василь Олександрович розглядав літературу у якості засобу виховання дітей різнопланово, пов'язував її із низкою питань, що стосуються як навчання, так і виховання, саморозвитку та самовдосконалення їх особистості.

Тобто, педагог провідним вбачав саме розвиток особистості через призму активного залучення до вивчення літератури, взаємодії із книгою, що в результаті сприяє становленню особистості дитини. Для нього виняткового значення набували питання, що стосувалися розвитку особистості через активну творчу взаємодію з книгою, результатом якої було виховання високоосвіченої, морально свідомої особистості.

Для того, щоб визначити основні форми роботи з книжкою, які, на думку педагога, найбільш ефективно сприяють залученню дітей дошкільного віку до читання книжки був проведений аналіз його праць.

Тому серед форм роботи, які на думку Сухомлинського впливають на цей процес можна визначити наступні:

- наочність (спеціально обладнані «куточки думки», кімната Казки, книжкові виставки, плакати, стенди);
- відбір книжок для читання;
- проведення масових заходів (свята книги і рідного слова);
- робота в бібліотеці;
- створення особистих бібліотек [29, с.504].

Завдяки цьому було встановлено, що саме ці форми роботи, на думку педагога, сприяють тому, щоб відбувався виховний вплив на дитину шляхом прочитання ним творів, їх осмислення та інтерпретації.

Проте, в цілому, задля реалізації виховного впливу творів можна використовувати такі різновиди роботи:

1. Безпосереднє обговорення твору – дає змогу всебічно проаналізувати його, обмінятися думками та враженнями, спонукає до розвитку критичного мислення;
2. Творчі завдання – мотивують до створення власних творчих робіт, які описують особистий досвід та реакцію на прочитане, що сприяє його закріпленню;
3. Рольові ігри – завдяки реконструкції та відтворенню ситуацій, що були представлені у творі, дій персонажів розкривається емоційний та

психологічний аспекти твору, що допомагає розвитку емпатії, сприйняття тощо;

4. Художні проекти – наприклад, театралізовані постановки, дозволяють не тільки зрозуміти сутність твору, а також відчутти їх через власний досвід акторської гри та спостереження за цією грою.

Варто зазначити, що Сухомлинський надавав важливого значення вибору книжок для читання саме у дитячі роки, оскільки він вважав, що серед різноманіття книг існують ті, які не дають нічого корисного, а навпаки, можуть зіпсувати художній смак. Тому ним було розроблено критерії їх відбору та виокремлено коло читання для дітей різного віку.

Для педагога правильний вибір книги для читання дітям дошкільного віку означав сконструювати такі умови, що сприятимуть духовно багатому життю дитини, формуватимуть в її свідомості «уявлення про найважливіші етапи духовного життя людства» [29, с.506].

Василь Олександрович вважав, що лише ретельний відбір літератури для читання може зробити книгу основою формування духовних інтересів дитини та її морального ідеалу. Він наголошував на важливості уникнення «поганих» книжок у руках дітей і підбирання літератури з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини [29, с.507].

У своїй праці «Серце віддаю дітям» педагог рекомендував ті книги, які спрямовані саме на удосконалення та розвиток позитивних людських якостей, чеснот, виховання поваги до особистості, відповідального ставлення як до себе, так і до оточуючих, розуміння сутності поняття «цінності», розширення кругозору та власних уявлень про світ і т.д. У цій праці він зазначав, що казка є засобом патріотичного виховання, розвитку дитячої творчості, вона сприяє

формуванню основ світогляду. Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем.

Василь Олександрович підкреслював, що основою мислення є здатність переключати увагу, і це можливо лише тоді, коли дитина має перед собою або наочний, реальний образ, або яскравий словесний опис, який дозволяє їй ніби бачити, чути й відчувати те, про що йдеться. Саме тому, за його словами, казки так захоплюють дітей [41, с.32].

Тому у «Школі радості» була створена кімната казки, куди діти приходили двічі та могли змогу як послухати казки, так і розповісти їх самостійно.

Також ці переконання стали основою «Золотої бібліотечки дитинства, отрочтва і юності», яка складалася із найважливіших, на думку Сухомлинського, книжок вітчизняної та світової літератури.

Спочатку вона налічувала близько 600 назв книг, проте згодом їхня кількість зросла і в 1967 році ця бібліотека налічувала уже 900 назв.

Василь Олександрович вважав її програмою розумового, морального, емоційного, естетичного, громадянського виховання [27, с. 17].

Хочеться наголосити, що формуванню педагогічних, літературних, моральних переконань педагога сприяли безмежна любов до книжок із дитинства. Тому не дивно, що ця бібліотека складалася із творів Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, М. В. Гоголя, Лесі Українки та інших, адже всі вони були наповнені винятковим змістом та сприяли виховному впливу на дитину.

Сухомлинський був переконаний, що твір можна вважати моральним тільки тоді, коли він спроможний переконати дитину у важливості хороших вчинків, показує моральну думку, висловлену в цьому творі.

При цьому у його творах моральність не є чимось абстрактним, тут ви не знайдете конкретного поділу вчинків на добрі та погані, оскільки педагог вважав, що читач має самотужки зробити висновки після прочитаного, відрефлексувати та самостійно визначити, що є неприйнятним, а що варто втілювати у життя.

Відтак, твори Василя Олександровича можна поділити на певні напрямки: ті, де розповідається про природу, про тварин, про людські стосунки, про патріотизм тощо. Після прочитання вони наштовхують читача на роздуми про те, як непросто, але важливо бути милосердною людиною, із турботою ставитися до хворих, до старих людей, берегти природу, бути гарним другом та товаришем, примножувати добро та протидіяти злим вчинкам, помислам [14].

Тобто, за допомогою творів та книг дітям намагаються показати яким є навколишній світ, розказати про речі, які у ньому відбуваються, про природу та важливість її збереження, про людські взаємостосунки та необхідність бути хорошою людиною, що у свою чергу сприяє формуванню гармонійної особистості.

Взагалі, зацікавленість книгою у дитини проявляється ще у ранньому віці. Відтак, починаючи з трьох років дитина може бути залучена у вир подій, що відбуваються у творі, цікавитися долею героя, відслідковувати хід історії, яка там представлена, при цьому відчуваючи нові емоції, переживання та почуття.

Також вагоме значення творів, зокрема казки, у їхньому виховному потенціалі, що проявляється через посил до розуму та серця дитини шляхом творчого духу народу, поглядами на життя, цінності, якості, що виховують любов до рідної землі вже тому, що казка – це втілення та творіння народу [9].

Щодо виховного потенціалу творів Сухомлинського, то його можна простежити у збірках, казках та оповіданнях, які підходять різним віковим групам дошкільників.

Варто зазначити, що під час вибору творів треба орієнтуватися на вік дитини, оскільки процес сприймання творів напряду залежить саме від цього.

Так, ми вже знаємо, що молодші дошкільники, через вікові та індивідуально-типологічні особливості, краще сприйматимуть ті твори, які мають яскраві, привабливі образи, звуки та текстури, головним аспектом яких буде емоційна складова, міститимуть прості, легкі для усвідомлення історії, що показують їхній щоденний досвід та інтереси тощо.

У свою чергу діти середнього дошкільного віку мають більшу здатність до концентрації уваги, починають розвивати абстрактне мислення, що дозволяє їм краще сприймати складніші сюжети та образи, відтак для них можна розширити спектр творів, вони більш зацікавлені у різноманітних темах та жанрах, можуть краще розуміти та висловлювати свої емоції, що робить їх більш схильними до співчуття та емпатії під час сприймання творів, можуть активніше долучатися до обговорення та аналізу творів, висловлюючи свої власні думки та інтерпретації.

З приводу дітей старшого дошкільного віку, то вони здатні розуміти логіку сюжету та послідовність подій у творі, їхні моральні аспекти, оцінювати вчинки героїв та робити висновки про те, що є правильним або неправильним, можуть співпереживати персонажам, відчувати їх радість, смуток або страх, що впливає на їхнє загальне сприйняття твору.

Одним із різновидів творів, що використовується у роботі із дошкільниками є казка.

Тому що вона є втіленням фантазій, що у свою чергу сприяє розвитку уяви у дітей, допомагає аналізувати різноманітні образи та перевтілювати їх у тих чи інших героїв, ситуації та історії.

Завдяки казці можна активізувати мисленнєві процеси, спонукати дитину до вивчення та дослідження тих чи інших питань, показати важливість людських цінностей та моральності, розвивати високодуховні почуття – емпатію, доброту, співпереживання, милосердя і так далі, тобто впливати на формування особистості, виховувати дитину гармонійно та всебічно розвиненою.

В. О. Сухомлинський зазначав «без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і мови» [41, с.207].

Неможливо не погодитись із цим, тому що дійсно вона є тим джерелом розвитку, яке сприяє становленню особистості дитини, удосконаленню їх когнітивних навичок, інтелектуальних, емоційних складових тощо.

У своїй педагогічній практиці Василь Олександрович прагнув об'єднати спостереження та прояви фантазій, завдяки тому, що читав казки дітям на природі чи у спеціально облаштованих кімнатах казки.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти важливо відзначити, що діти разом із вихователями досліджують філософські питання за допомогою казок та оповідань. Тематика цих питань черпається з навчальних програм і педагогічного досвіду Сухомлинського, який пропонував унікальний підхід до формування емоційної культури, виховання людяності, доброти та співчуття у дітей [44].

Тобто, можна сказати, що казка для дошкільників – це не просто розповідь про вигадані, уявні події, вона є втіленням уявлень про навколишній світ в

цілому, сприяє розвитку почуттів, що впливають на формування гармонійної особистості, допомагає її становленню.

Казка є невід'ємною частиною краси, адже вона сприяє формуванню естетичних почуттів, які є основою благородства душі, здатності співчувати людським стражданням і бідам. Саме через казку дитина отримує перші уявлення про добро і зло, справедливість, а початковий етап формування ідейного виховання також реалізується завдяки казці. Діти можуть зрозуміти ідею лише тоді, коли вона представлена у яскравих, образних формах [47, с.35].

Варто зазначити, що твори Василя Олександровича пронизані ідеями, які взаємопов'язані між собою. Так, перша ґрунтується на величі та красі природи, сприяє вихованню любові до неї, бережливого ставлення. Друга ж ґрунтується на величі та красі взаємостосунків між людьми, любові до Батьківщини, рідної землі, до батьків, повазі до старших, дружбі, взаємодопомозі.

Складні філософські поняття стають зрозумілими дітям завдяки знайомству з відповідними творами. Під час їх аналізу діти розглядають вчинки героїв, співвідносять почуте з власним життєвим досвідом і вчать робити самостійні висновки [47, с.36].

Так, збірка творів В. О. Сухомлинського «Квітка сонця: притчі, казки, оповідання» містить у собі твори, що пронизані глибоким змістом, наголошують на важливості любові до рідного краю, поваги до старших, вчать дитину доброзичливості, відповідальності за власні вчинки.

Наступна збірка «Всі добрі люди – одна сім'я» складається із творів, дійовими особами яких є не тільки люди, а ще й тварини, рослини та природні явища, що наділені людськими властивостями. Тут показана любов до всього живого, наголошується на тому, що треба слухати власне серце та робити добрі вчинки.

Збірка «Вогнегривий коник» ґрунтується на казках, оповіданнях, притчах, новелах, що мають повчальний зміст та демонструють маленьким читачам неабияку красу природи, цілющі властивості доброзичливості та милосердя у взаємовідносинах між людьми, підкреслюють важливість турботи та захисту слабших, вчать допомагати старшим.

Збірка казок «Казки школи під Голубим Небом» сприяє вихованню любові до батьків, поваги до людей похилого віку, турботи до немічних тощо.

Щодо школи під Голубим Небом, то це – «джерело живої думки й слова, до якого щодня вчитель приводив дітей, щоб діти стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями» [36, с. 5].

Збірка «Чиста криниця» містить неповторні казки, оповідання та етюди, що виховують у дітях вірність, чуйність, доброзичливість та інші позитивні якості та чесноти.

Афористичних висловів стосовно виховного потенціалу казки в В. Сухомлинського багато. Кожний такий вислів – це педагогічна істина, зрозуміти яку означає збагатити себе, свою педагогічну свідомість, свій педагогічний професіоналізм: «Казка – це зернина, з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій» [38, с.515]; «Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [38, с.520]; «Казка – це радість мислення; у казці дитина утверджує свою гідність мислення» [38, с.520] і т.д.

Відтак, казка виступає у вигляді містка, що з'єднує вихователя та дітей, тим самим дозволяючи здійснювати виховний процес через її прочитання, осмислення та обговорення, показуючи свій потенціал та важливість для розвитку, становлення особистості дошкільників.

Так, педагогічна спадщина Василя Олександровича налічує більше 1500 казок різноманітних за жанрами – оповідання, новели, етюди, нариси, притчі, кожна з яких спрямована на той чи інший аспект виховання.

Усі вони написані легко та доступно, проте містять глибинний повчальний сенс, що спонукає дитину до роздумів, саморефлексії та поєднуючись із фантазією перетворюються на цілісну картину, уявлення про навколишній світ, добро та зло, моральні якості та переконання, які формують особистість дитини.

Так, для дітей передшкільного віку Василь Олександрович написав низку казок-оповідань, що оспівують красу природи, важливість бережного ставлення до неї, її захисту, а саме: «Камінь», «Соловей і Жук», «Дивний мисливець», «Осінні сні клена», «Верба над ставком», «Відломлена гілка», «Дуб на дорозі», «Зламана яблунька» та інші.

Оповідання В. Сухомлинського «Камінь» показує, що кожний вчинок має свої наслідки, демонструє, що буде, якщо недбало ставитись до природи. Вчить дітей задумуватися над своїми діями, відповідально ставитись до навколишнього середовища. Тут розповідається про хлопчика-пустуна, який кинув камінь у криницю та таким чином закрит джерело, що призвело до засихання криниці, всього довкола. Тому, коли цей хлопчик повернувся сюди будучи дідусем, то тут не залишилось взагалі нічого [32].

У свою чергу оповідання «Соловей і Жук» наголошує на тому, що все взаємопов'язано між собою, приносить користь. Виховує у дітей почуття любові та турботи про природу. Після прочитання цього твору можна поставити дітям такі запитання: - «Чи дійсно Соловейко був правий, коли сказав, що від Жука немає жодної користі?», «Як їх розсудила дівчинка і чи погоджуєтесь ви з нею?», «Чого саме навчає ця казка на вашу думку?». Це залучить дітей до обговорення та аналізу, сприятиме глибшому осмисленню та усвідомленню

почутого, тим самим активізуючи їхню мисленєву діяльність, сприяючи їх розвитку [13].

Щодо оповідання «Осінні сни клена», то тут Василь Олександрович оспівував неповторність та красу природи, що вчить дітей помічати прекрасне навколо себе, милуватися красою навколишнього світу, турбуватися про його збереження [12, с.41].

Оповідання «Відломлена гілка» показує, що робить недбале ставлення до природи, які має наслідки, наголошуючи на тому, щоб дитина змалку робила кроки задля збереження та захисту довкілля. Тут Сухомлинський описав безтурботного хлопчика, який не задумувався над своїми діями, зривав листочки з липи і як наслідок зламав гілку. Проте він не зробив ніяких висновків, не довго він жалкував про цей вчинок, тому переступив цю гілку та побіг далі. І тільки коли він повернувся сюди у зрілому віці, побачив цю липку та те, що на цьому місці так і не з'явилась нова гілка, то зрозумів що ж він тоді накоїв, на що вказує цей уривок: «Менше листя зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного — бо він зламав гілочку. Менше й радості в світі. Дідусь зітхнув. Він стояв на алеї й дивився на рівну доріжку, якою біг маленький хлопчик.» [23].

Василь Сухомлинський прагнув показати єдність людини та природи. Ці казки-оповідання репрезентують її красу та велич, любов до неї, наслідки недбалого ставлення до навколишнього середовища. Таким чином сприяють екологічному вихованню дітей передшкільного віку, прищеплюють їм уявлення про довкілля, важливість турботи та піклування про нього.

Видатний педагог окрім своїх оповідань про природу також виокремлював ті, де наголошувалося на важливості праці та любові до неї у

формуванні особистості дитини. Ось кілька його творів, які можуть бути цікавими для дошкільників, сприяти їх розвитку любові до праці: «По волосинці», «Легенда про золоте зернятко істини», «Борщ із свіжою скибкою хліба», «Висока гора до неба» та ін.

Так, наприклад, у творі «По волосинці» Василь Олександрович розкриває важливість невтомної праці та показує, що вона приносить. Тому прочитання цього твору буде спонукати дитину шанувати працю, допомагати старшим, бути працьовитою тощо.

У оповіданні йдеться про бабусю Марію та її онука, який був ледачим хлопчиком. Одного разу вони збирались у ліс і він мав понести вузлик із їжею та водою, проте для нього це здавалось настільки важким, що бабусі довелось самотужки нести їжу, а йому треба було понести тільки воду. У лісі вони сіли відпочити і там хлопчик побачив велике волосяне гніздо, яке пташка майструвала приносячи по одній волосинці. Це настільки вразило хлопчика, що він запитав у бабусі: - «— Бабусю, — пошепки запитав він, — невже вона по волосинці носила й збудувала таке велике гніздо?», вона відповіла йому, кажучи: «— Так, по волосинці, — відповіла бабуся. — Це працьовита пташка.». Ця відповідь спонукала хлопчика замислитись над своїми діями, скоріше за все йому стало дещо соромно, що він не допоміг бабусі, тому він запропонував понести із лісу її пальто [31].

А у творі «Борщ із свіжою скибкою хліба» педагог показує, що робить із людьми ледарство, як воно впливає на життя. На ці роздуми наштовхують саме ці рядки із оповідання: «А Ледачий з'їв одну ложку – скривився, другу – зажурився, а як третю з'їв, – на стіл схилився, ложку поклав і питає матері: – Мамо, чого це борщ такий недобрий? – Їдь, сину, завтра в поле, – каже мати, –

то й борщ буде добрий, і хліб пахучий буде...». Адже відомо, що тільки коли сам невтомно працюєш, то й працю інших починаєш шанувати [12, с.20].

Щодо твору Сухомлинського «Висока гора до неба», то він сприяє вихованню у дитини працьовитості, бажанню вчитися новому, розвиватися та удосконалювати свої вміння шляхом праці над собою. Тут йдеться про двох братів-близнюків, один з яких виявився працьовитим, а інший ледачим. Так от працьовитий послухав материнську настанову та пішов здобувати розум, збираючи повне відро золотих піщинок. А ледачий ні, він взяв відро, ложечку та й пішов до річки ловити рибу, варити юшку. Крізь роки він згадав про працьовитого брата, вирішив навідати його і коли побачив, що той все-таки зібрав повне відро піщинок, збагнув, що «його Працьовитий брат пересипав цілу гору й здобув розум. А він, Ледачий, тільки й навчився ловити рибу та юшку варити.». На важливості праці також наголошує цей рядок із твору: «Щастя не купується, а здобувається працею» [23].

Усі ці твори Сухомлинського містять глибокий виховний потенціал, наголошують на цінності праці, взаємодопомозі та відповідальності, засуджують ледарство. Вони можуть бути корисними для виховання дитини, показуючи їй, що праця – це не лише обов'язок, але й радість та можливість робити свій внесок у розвиток навколишнього світу.

Видатний педагог також підкреслював важливість поваги та любові до старших, батьків серед дітей з раннього віку. У багатьох творах він піднімає питання взаємовідносин між дітьми та дорослими. Наприклад, твори Сухомлинського, які можуть сприяти формуванню у дітей поваги до старших і батьків: «Краплина води», «Найласкавіші руки», «Іменинний обід», «Життя», «Перестелимо постіль дідусеві» тощо.

Так, у оповіданні «Краплина води» Сухомлинський описував ситуацію, де засуджував неповагу до людей похилого віку, це показує ось цей рядок: «Той, хто поспішить випити краплину води перш ніж нап'ється дідусь, бабуся, батько, мати, виросте негідником.» [31].

У творі йшлося про групу школярів та бабуся, яким дуже хотілось попити води із колодязя. Вони прийшли одночасно із нею, проте не поступились місцем для старенької, а навпаки, відтіснили її, тим самим проявили неповагу до неї [31].

У свою чергу твір Василя Олександровича «Перестелимо постіль дідусеві» показує, як виглядає любов та турбота про старших. Тут розповідається про хлопчика Юрка, який мав старенького дідуся Миколу та який піклувався про нього, перестеляючи йому постіль, вибиваючи подушку на подвір'ї, щоб дідусь краще спав. Але одного разу він поїхав рано вранці та повернувся додому пізно ввечері, тому не зміг це зробити. Це неявно засмутило його, оскільки тепер дідусеві буде твердо спати, він хвилювався за нього: - «Ви ж самі казали, що в нього кісточки старі і на фронті він поранений...» [37]. Тому наступного ранку постіль була перестелена двічі – вранці та ввечері.

Ці твори Василя Олександровича сприяють формуванню у дітей почуття поваги до старших і родинних цінностей, займаються сімейним вихованням. Вони допоможуть дітям усвідомити важливість взаємодії з батьками, дідусем та бабуся, які завжди готові допомогти і підтримати.

Також педагог написав чимало творів для дошкільників, що показують любов до Батьківщини, можуть бути надзвичайно цікавими та мають виховний потенціал. Сухомлинський неодноразово звертався до цієї теми у своїх творах, ставлячи акцент на важливості поваги до рідного краю, його історії та культури.

Ось декілька з них: «Відлітають журавлі», «Деркач і Кріт», «Бо за морем – чужина», «Дідова колиска», «Що найтяжче журавлям» та ін.

Так, у казці «Відлітають журавлі» Василь Олександрович хотів підкреслити любов до Батьківщини, показати, що жодний «теплий край» не замінить місця, де ти народився та виріс [31].

Щодо казки «Деркач і Кріт», то педагог тут також оспівував любов до рідних земель. На це вказують рядки, де на запитання Крота що ж змушує Деркача знов і знов сюди повертається, він відповів: - «Рідна земля» [23].

Тобто, усі ці твори В. О. Сухомлинського захоплюють уяву дітей та сприяють формуванню у них почуття поваги, любові та патріотизму до Батьківщини, рідного краю, його культури та традицій, допомагають у процесі патріотичного виховання.

Ще однією із провідних тем творів Сухомлинського для дітей передшкільного віку було висвітлення моральних якостей та міжособистісних відносин. Ось декілька таких творів: «Добре слово», «Здрастуйте», «Красиві слова і красиве діло», «Лялька під дощем», «Образливе слово», «Важко бути людиною», «Бо я – Людина» тощо.

Так, у казці Сухомлинського «Добре слово» йдеться про велику цілющу силу любові, турботи та ласки. Вона показує, якими магічними властивостями наділені добрі слова та як ці слова можуть допомогти.

У цій казці розповідається про маленьку дівчинку Олю, що тяжко хворіла. Усіляко намагалися допомогти їй родичі – і мед липовий приносили, і масло солодке, і свіжі лісові ягоди й горіхи, і перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця, проте нічого не допомагало. Одного дня навідала її прабабуся Надія, але не мала вона гостинця, єдине, що у неї було – сердечне бажання, щоб правнучка видужала та могла радіти сонцю. Так і сталося, дівчинка одужала.

Тому що: «Така величезна сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине серце забилося частіше, щічки порозовішали, а в очах засяяла радість.» [32].

Щодо оповідання педагога «Красиві слова і красиве діло», то тут він підкреслював, що у певних ситуація вчинки куди важливіші, аніж пусті обіцянки та слова. Це сприяє формуванню у дітей відповідальності за сказане, спонукає їх робити добрі вчинки, допомагати іншим.

У оповіданні йдеться про трьох хлопчиків, які вирішили перечекати негоду та заховалися у хатинці. Аж ось до них прибігає ще один, незнайомий, хлопчик. Поки він сюди добіг, то весь промок та тремтів від холоду. Побачивши це перші два хлопці почали на перебій жаліти його і співчувати йому, а третій замість цього зняв із себе сорочку та дав її змоклому хлопчику, щоб він переодягнув її. Закінчується оповідання словами: «Гарні не красиві слова. Гарні – красиві справи.», що ще раз підкреслює важливість саме вчинків, які можуть бути підкріпленими словами [32].

Щодо оповідання Василя Олександровича «Бо я – Людина», то воно змушує замислитися про те, що ми робимо і які це має наслідки, показує дитині, що кожний її вчинок може так чи інакше впливати на інших, формує відповідальне ставлення до своїх дій та сприяє моральному вихованню. Тут розповідається про батька із сином, які декілька днів поспіль ходили однією дорогою, де лежав камінь через який батько постійно спотикався, проте не робив із цим нічого, а просто переступав його та йшов далі. Третього дня вони знову йшли тут, відтак батько наголосив на тому, щоб син дивився уважно під ноги та обійшов той камінь. Проте цього разу каменю не було, оскільки його прибрав дідусь. Хлопчик здивувався, навіщо він це зробив, адже дідусь не спіткнувся через нього, на що останній відповів: - «Бо я — людина». Хлопчик

задумався та запитав у батька: - «Тату, а ви хіба не людина?», що дозволяє поміркувати після прочитаного, а чи є ми з вами людьми у повсякденному житті, чи замислюємося над тим як наші вчинки впливають на інших, що спонукає дитину рефлексувати, аналізувати свої дії тощо [32].

Ми вважаємо, що ці твори Василя Олександровича висвітлюють ті чи інші моральні якості та чесноти, заохочують дітей розвивати навички співпраці, взаєморозуміння та дружби, формують високоморальну особистість. Ці твори допомагають усвідомити значення відносин з іншими та навчають їх цінувати, показуються важливість позитивних якостей у житті дитини.

Отже, підсумовуючи викладене, можна сказати, що твори Василя Олександровича досить змістовні, різнопланові та мають вагомий виховний вплив. Вони допомагають сформувати у дошкільників високоморальні та духовні цінності, розвивати емоційну сферу, виховувати почуття поваги до оточуючих, любові до навколишнього середовища, турботи про природу тощо.

У творах Сухомлинського дошкільники вчать розуміти важливість дружби, сім'ї, природи. Діти мають змогу за допомогою творів уявити різноманітних персонажів, які стикаються із безліччю життєвих ситуацій та вирішують їх, тим самим навчаючись важливим життєвим урокам, аналізуючи дії та вчинки цих персонажів.

Видатний педагог вміло використовував метафори та просту мову, що робить його твори доступними та легкими для усвідомлення дітьми. Ці твори стають для дошкільників не лише джерелом цікавих історій, а й засобом виховання, сприяючи всебічному розвитку їхньої особистості.

2.2. Методика ознайомлення дітей із творами В. О. Сухомлинського в

різних вікових групах

Важливим засобом, що сприяє вихованню дошкільників є художня література. Оскільки в ній за допомогою фантастичних історій передаються знання, уявлення про навколишній світ, про вчинки та які наслідки вони мають, прищеплюються моральні якості та демонструються високодуховні цінності, що сприяє розвитку дитини, допомагає розширити її кругозір.

Дитяча література, як невід'ємна частина загальної літератури, має надзвичайно важливе значення у формуванні особистості дитини. Вона є унікальним явищем, яке можна справедливо назвати великою літературою для юних читачів. Художні твори сприяють інтелектуальному розвитку дітей, стимулюють їхнє мислення, формують здатність до узагальнень і висновків, заохочують до порівнянь, розвивають пам'ять та уяву. Окрім цього, дитяча література допомагає краще зрозуміти навколишній світ, уточнює уявлення дитини, збагачує її досвід і розширює світогляд [6].

Щодо творів В. О. Сухомлинського, то вони ґрунтуються на засадах гуманізму та дитиноцентризму, демонструють високоморальні уявлення, спонукають до роздумів про хороші вчинки, їх важливість у житті, наголошують на любові до старших, Батьківщини, природи, що у свою чергу впливає на формування гармонійної особистості.

Аналіз творів Василя Сухомлинського свідчить про те, що його педагогічна діяльність була спрямована на поступове формування у дітей здатності оперувати такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість тощо. Він наголошував, що оволодіння цими поняттями неможливе без дослідження фактів і явищ, без осмислення побаченого, а також без переходу від конкретного до абстрактного. Сухомлинський вважав, що дітей слід навчати глибоко розуміти причинно-наслідкові зв'язки та явища

навколишнього світу. Саме тому в «Школі радості» він приділяв велику увагу розумовим вправам, які гармонійно поєднували спостереження реальних предметів із фантазуванням — важливою особливістю дитячого мислення. Такий підхід він вважав найкращим для розвитку дитячої думки та формування основ інтелектуальної взаємодії у дітей [5, с.35].

Щодо ознайомлення дошкільників із творами, то під ним варто розуміти процес, що складається із їх демонстрації, відтворення, аналізу та інтерпретації з метою всебічного розвитку, впровадження виховного потенціалу як складової становлення особистості дитини тощо.

Василь Олександрович у роботі з дошкільниками важливого значення надавав казці, яка може не тільки захоплювати дитину, а ще й піднімати важливі питання, активізувати мисленеві процеси, підштовхувати до роздумів, описувати загальнолюдські цінності, демонструвати їх значущість тощо.

Також він наголошував на тому, що слід використовувати різнопланові казки, як ті, що дитина може прослухати, відтворити, так і ті, де потрібно поміркувати, відрефлексувати, осмислити почуте, віднайти шляхи вирішення тієї чи іншої ситуації, яка була представлена у творі.

Казка, гра, фантазія – чудодійне джерело дитячого мислення, благородних почуттів та прагнень. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення. Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем, так визначав значущість казки В.О.Сухомлинський [41, с.15].

Стосовно методики ознайомлення із творами, то вона як і будь-яка інша методика складається із сукупності прийомів, методів, правил та підходів, що

використовуються для досягнення мети, вирішення певних завдань та ґрунтуються на врахуванні індивідуально-типологічних особливостей дошкільників.

Варто зазначити, що ознайомлення дітей із творами складається із певних принципів, а саме:

1. Принцип емоційно-виразного читання твору, що передбачає емоційно насичення твору, тобто варто заздалегідь прочитати його, розставити акценти, паузи, підібрати темп, тон читання, інтонацію тощо.
2. Принцип усвідомлення й розуміння дітьми змісту художнього твору – перед читанням проаналізувати, що може викликати труднощі у дітей та перешкоджатиме їх сприйманню, пояснити незрозумілі слова, дібрати ілюстрації.
3. Принцип повторюваності читання – невеликий твір можна прочитати декілька разів впродовж заняття, великий за обсягом повторювати прочитанням найбільш значущих уривків чи частин, що сприятиме кращому засвоєнню та осмисленню.
4. Принцип включення дітей в активну пізнавальну діяльність за змістом твору – реалізація можлива завдяки інсценізації, розігрування сюжетів твору, театралізованих ігор і т.д.
5. Взаємозв'язок пізнавальних, виховних і мовленнєвих завдань, оскільки прочитаний твір дає уявлення про щось нове, сприяє вихованню та розширює словниковий запас дитини, то ці завдання необхідно окреслити у програмному змісті заняття, де відбудуватиметься прочитання твору.
6. Тематичне читання творів, коли певну тему використовують впродовж певного періоду.

7. Принцип оцінювання дітьми змісту художнього твору – завдяки осмисленню прочитаного у дитини відбуваються емоційні переживання, роздуми, що сприяють формуванню оцінних суджень щодо тих чи інших питань [4, с.77-79].

Також варто зазначити, що існують основні завдання розвитку особистості дошкільника шляхом його ознайомлення із художніми творами:

1. Ознайомити дітей із різноманітними творами – фольклорними, письменників-класиків та сучасників.
2. Прищеплювати любов до художнього слова, читання та запам'ятовування творів, вміння не тільки слухати, а ще й сприймати твори, формувати оцінкове ставлення.
3. Формувати бережне ставлення до книг, показати як нею користуватися, як доглядати, заохочувати до бажання мати власні книги.
4. Навчити відтворювати зміст знайомих творів у ході художньомовленнєвої діяльності.
5. Розвивати виразне літературне читання та мовлення, творчу уяву та фантазію.
6. Формувати уявлення про багатогранність творів, їх неосяжну кількість досвіду та знань, що можна отримати під час читання та осмислення.
7. Формувати самостійність у художньо-мовленнєвій та театральній ігровій діяльності [4, с.79].

Отже, важливо не тільки вдало підібрати твір для ознайомлення, а також враховувати індивідуально-типологічні особливості, особливості сприймання творів дітьми, принципи відбору, що сприятиме кращому засвоєнню

прочитаного, матиме виховний потенціал та впливатиме на формування особистості дитини.

Для ознайомлення дошкільників із творами використовують низку методів, підбір яких базується на врахуванні віку дітей, мети ознайомлення, педагогічних завдань задля яких добирається той чи інший твір, значущості та виховного потенціалу, доступності твору тощо.

До основних методів ознайомлення із творами належать: художнє читання та розповідання вихователя, узагальнювальна бесіда, повторне читання і розповідання, опитування, гра, аналіз продуктів діяльності, спостереження, театралізація, інсценізація, перегляд казок у телепередачах, кінофільмах, тематичні розважальні заняття тощо. Усі ці методи можна використовувати й для ознайомлення із творами Сухомлинського.

Так, методи художнього читання та розповідання вихователя використовують із метою всебічного розвитку дошкільників, впливу на становлення їх особистості та процеси розумового, морального, трудового, екологічного, патріотичного виховання тощо.

Для ознайомлення зі спадщиною Василя Олександровича доцільно використовувати читання та розповідання казок. Оскільки казка, як один із різновидів творів видатного педагога, є засобом розвитку дошкільників та сприяє їх вихованню.

Казка допомагає дошкільникам знайти відповіді на важливі дитячі запитання про устрій світу та долати невизначеність у взаємодії з навколишнім середовищем. Вона вчить прогнозувати події, формувати власну поведінку на основі цілісного й образного сприйняття світу, а також усвідомлювати сенс казкових подій та їхній зв'язок із реальним життям. Казка допомагає дітям відповісти на питання: «Чого нас навчає ця історія?» і співвіднести отримані

уроки зі своєю поведінкою, використовуючи їх у власному «банку моральних життєвих ситуацій» [47, с.179].

Завдяки правильному відбору творів Сухомлинського, зокрема казок, вихователь може керувати освітньо-виховним процесом, впливати на якість засвоєння, осмислення прочитаного дітьми, сприяти активізації їхньої мисленнєвої діяльності, здатності до рефлексії та аналізу.

Враховуючи індивідуально-типологічні особливості дітям раннього та молодшого дошкільного віку краще розповідати художні твори, а читання проводити із старшими дітьми, оскільки сприймання творів залежить від вікових особливостей дошкільників.

Також варто зазначити, що молодші дошкільники краще сприймають казки про тварин, які містять прості та доступні історії, мають схожість із реальним життям дитини.

Щодо середніх дошкільників, то окрім казок про тварин вони сприймають ще й чарівні казки, з вигаданими персонажами та історіями.

А для старших дошкільників варто підбирати ті казки, що більше наповнені за змістом, бо діти цього віку сприймають ще й самого героя, здатні до оцінення його вчинків та дій.

Щодо вікових особливостей ознайомлення дошкільників із казками, то на другому році життя починається знайомство дітей із короткими казкам. Для цього потрібно використовувати наочні засоби, наприклад ілюстрації, що допомагатиме кращому сприйманні. Тобто ілюстрація покликана уточнити та закріпити образи героїв твору, проте вона має бути реалістичною, простою, без великої кількості деталей задля повноцінного сприймання та ґрунтовнішого ознайомлення. Також дошкільників спонукають до показу тих чи інших дій героїв, сприяють їх висловлюванню.

На третьому році життя залучення дітей до ознайомлення із казкою відбувається шляхом запитань вихователя, що спонукає до відтворення суті почутого. Також можна запропонувати їм участь у театралізованому дійстві чи драматизації у вигляді гри тощо.

На четвертому році життя дошкільників вчать ознайомленню та розумінню казок без засобів унаочнення, запам'ятовуванню та відтворенню повторів, переказу суті знайомих творів, розпізнаванню героїв тих чи інших творів та висловлюванню свого ставлення до них, залученню до ігор-драматизацій, інсценізацій творів.

На п'ятому році життя дітям демонструють чарівні та соціально-побутові казки. Дошкільників вчать розрізняти частини творів, аналізувати та оцінювати вчинки героїв, ситуацій, брати участь у бесіді за змістом твору, відповідати на ті чи інші питання, що стосуються цього, самостійно переказувати та розповідати відомі дитині казки. Тобто, дітей старшого дошкільного віку заохочують до самостійної організації та безпосередньої участі у іграх за змістом відомих творів, показують та вчать як правильно постави голос, розставити логічно паузи, підібрати інтонацію, тембр і т.д.

На шостому році життя діти продовжують ознайомлювати з новими чарівними та соціально-побутовими казками, вчать сприймати виразні засоби, розуміти, що казка – це вигадка, фантастика. Діти мають знати напам'ять зачини, кінцівки казок; самостійно розповідати зміст знайомих казок, переказувати їх; висловлювати своє ставлення до героїв; оцінювати їхні вчинки; впізнавати назву казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту творів; самостійно розігрувати сюжети знайомих казок [4, с.124].

Наступним методом ознайомлення із творами Сухомлинського є повторне читання і розповідання його творів.

Даний метод допомагає закріпити та поглибити розуміння твору, оскільки не завжди дошкільники можуть осмислити та проаналізувати суть твору з першого разу, є те, що стає доступним при повторному читанні. Його використовують у роботі із всіма групами дошкільників, проте найчастіше він підходить для роботи саме із дітьми молодшого дошкільного віку, зважаючи на вікові особливості, особливості сприймання та можливості ознайомлення із творами.

Варто зазначити, що повторення можна проводити не тільки за допомогою прочитання чи розповідей, а використовуючи, наприклад, гру-драматизацію, інсценування дій чи створення лялькового театру.

Ще один метод, що підходить для ознайомлення із творами Сухомлинського – це гра як провідна діяльність дошкільного віку.

Так, вихователь може використовувати сюжетно-рольові ігри, що сприятимуть кращому осмисленню та запам'ятовуванню змісту казок, допоможуть дітям поринути у вир історії, стати на той чи інший бік героїв, проаналізувати дії з їхнього боку та поміркувати наскільки вони були правильними, а все це в свою чергу сприятиме розвитку дошкільників.

Досвід видатного педагога доводить, що гра як педагогічний інструмент має особливу цінність завдяки тому, що її зміст відображає різноманітні види людської діяльності, які сприяють розвитку ключових здібностей особистості. Особливо важливо, що під час гри у дошкільному віці створюються умови для прояву таких якостей, як здатність до праці, творчості, взаємодії, співпраці, емпатії та співучасті. Ці риси є основою для будь-якої іншої діяльності. До того ж формування соціально значущих якостей нерозривно пов'язане з розвитком соціокультурного досвіду дитини, який поступово переноситься на широкий спектр суспільно цінної діяльності дошкільника [41, с. 26].

Також великого значення мають бесіди та розмови з дітьми про прочитане.

Так, бесіда є активним методом, який допомагає усвідомити зміст твору, розібрати та обговорити його деталі, проаналізувати образи, факти та сам сюжет прочитаного.

Тобто, під цим методом варто розуміти інтерактивний процес обговорення творів, що сприяє розвитку усвідомлення та сприймання, мовленнєвих навичок, творчості та уяви, емоційного різноманіття у дітей дошкільного віку.

Завдяки цьому методу діти вважають себе важливими учасниками процесу, що стимулює їхній інтерес до участі у безпосередньому обговоренні твору та розвиває критичне мислення дошкільників.

Можна вважати, що бесіда – це не лише метод ознайомлення із художніми творами, але і можливість розвитку мовлення, логічного мислення та соціальних навичок у дошкільників.

Для ознайомлення із творами Сухомлинського можна використовувати такі різновиди бесіди: у зв'язку із прочитаним, узагальнювальні бесіди, на моральноетичну тему за змістом казок, за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети [4, с.123].

Для дітей молодшого дошкільного віку краще підходять бесіди у зв'язку із прочитаним та за змістом казкових ілюстрацій, оскільки правильна постановка запитань вихователем буде сприяти тому, що діти краще осмислять ставлення до героя, зможуть побачити основну мету твору, а казкові ілюстрації будуть спонукати до вибудовування картини подій, що відбувалися у творі, що допомагає глибше сприйняти почуте.

У старшій групі доцільніше використовувати морально-етичні бесіди, узагальнювальні бесіди, що покликані з'ясувати композиційну структуру твору,

або ж порівняльного характеру за декількома творами як одного, так і різного жанру.

Ще одним методом є аналіз продуктів діяльності дошкільників, що передбачає активне залучення дітей до творчої діяльності, розвиток їхнього критичного мислення, емоційного сприйняття та творчих здібностей.

Вихователь може запропонувати дошкільникам створити малюнок, колаж, виставку чи навіть виставу після прочитання твору. Це сприятиме активному включенню дітей у процес сприймання та запам'ятовування твору, кращому засвоєнню його суті, розвиватиме їхню уяву, фантазію та творчі здібності.

Після цього можна обговорити та попросити дітей пояснити, що та чому зображено на малюнку, запитати чому вони вирішили бути тим чи іншим героєм у виставі, наскільки вони розділяють їх дії та вчинки. Все це дає змогу дошкільникам висловити свої думки, почуття та інтерпретацію творів, а також розповісти свої враження та спостереження.

Не менш важливо залучити дітей до аналізу та рефлексії щодо їхньої творчої діяльності. Завдяки цьому можна виявити сильні сторони дитини та віднайти можливі шляхи покращення їхніх робіт, а також обговорення того, чого вони навчилися у процесі цієї творчої діяльності, що їм найбільше сподобалось та запам'яталося.

Тобто, метод аналізу продуктів діяльності дає змогу дошкільникам не тільки проявити себе, показати свою творчість та уяву, але й глибше зануритися у світ творів Сухомлинського, зрозуміти їхні ідеї та цінності, а також розвивати важливі навички, а саме: критичне мислення, здатність до співпраці та самовираження.

Отже, підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що методика ознайомлення із творами Василя Олександровича складається із різноманітних

методів, вдалий добір яких допоможе вихователю організувати свою діяльність так, що вона буде направлена на всебічний розвиток дошкільників, із врахуванням їхніх індивідуально-типологічних особливостей, матиме вагомий виховний потенціал, сприятиме формуванню у них необхідних вмінь та навичок, становленню гармонійної, соціалізованої особистості.

2.3. Організація системи роботи з добіркою конспектів занять на обрану тему.

Враховуючи все вищезазначене, нами було створено добірку конспектів занять, що базуються на педагогічних ідеях та творах Василя Сухомлинського. Метою цієї системи є не тільки передача знань, але й всебічний розвиток особистості дитини, зокрема її морально-етичних цінностей, емоційного інтелекту та культурного збагачення. Ми вирішили зосередити увагу на створенні занять саме на основі творів Сухомлинського, оскільки вони мають унікальну здатність впливати на формування дитячої свідомості, сприяючи вихованню гуманістичного світогляду та глибокої емоційної чуйності.

Твори Сухомлинського, насичені моральними уроками та життєвими історіями, дозволяють дітям краще розуміти складні соціальні та етичні питання, а також розвивають їхню здатність до співчуття, доброти та відповідальності. Розроблені конспекти занять спрямовані на те, щоб максимально ефективно використовувати цей потенціал творів, забезпечуючи таким чином систематичне і цілеспрямоване виховання. Заняття покликані не тільки формувати знання, а й виховувати у дітей усвідомлене ставлення до оточуючого світу, стимулювати їх до саморозвитку та формування високих моральних стандартів. Таким чином, створена система роботи є важливим

інструментом для реалізації освітньовиховних цілей, які є ключовими для сучасної педагогіки.

Всі заняття побудовані нами за освітніми лініями Базового компонента дошкільної освіти, а саме: «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі культури». Вони спрямовані на всебічний розвиток дитини, формування ключових компетентностей та підготовку до подальшого навчання та життя.

Заняття можуть бути проведені в межах освітнього процесу в закладі дошкільної освіти по навчальному плану з урахуванням оптимально допустимого навчального навантаження на дітей.

Тривалість статичного навантаження у положенні сидячи під час одного заняття має відповідати віковим психофізіологічним особливостям дошкільників. Для дітей молодших груп вона не повинна перевищувати 15 хвилин, для середніх – 20 хвилин, а для старших – 25 хвилин [19]. Така тривалість дозволяє забезпечити ефективну взаємодію з дітьми, зберігаючи їхню концентрацію та не перевантажуючи психіку надмірними навчальними навантаженнями. При необхідності тривалість може бути скоригована залежно від динаміки групи та індивідуальних потреб дітей.

Заняття доцільно проводити у спеціально організованому освітньому середовищі, яке може бути реалізоване в ігровій кімнаті або навчальній аудиторії закладу дошкільної освіти. Простір має бути структурований таким чином, щоб забезпечити можливість для колективної роботи, обговорень та індивідуальної творчої діяльності дітей, зокрема забезпечити відповідну матеріально-технічну базу (місця для сидіння в колі, столи для творчих завдань, необхідні дидактичні матеріали).

Кожен конспект заняття складається з трьох основних частин, які мають свої особливості організації під час роботи з дітьми: вступна, основна та заключна частина.

Вступна частина заняття для дітей дошкільного віку має ключове значення для забезпечення успішної організації подальшої діяльності. Вона виконує кілька важливих функцій, серед яких: залучення уваги, формування позитивного емоційного настрою та підготовка до активного пізнання. Наукові дослідження підкреслюють, що ефективний вступ стимулює когнітивну активність дітей, сприяє їхньому внутрішньому мотивуванню та забезпечує умови для кращого сприйняття навчального матеріалу.

Вступ повинен бути побудований таким чином, щоб зацікавити дітей, використовуючи доступні та зрозумілі їм засоби, зокрема через інтерактивні елементи, короткі історії, запитання або демонстрації. При цьому важливо, щоб були враховувані вікові особливості дітей, їхню здатність до концентрації та обмежену тривалість уваги. Мета вступу полягає також у тому, щоб активізувати попередній досвід дітей і підготувати їх до сприйняття нового матеріалу, встановлюючи логічні зв'язки між вже відомим та тим, що буде обговорюватися під час заняття.

Важливим аспектом вступної частини наших конспектів є створення сприятливої емоційної атмосфери, яка сприяє довірливій взаємодії та заохочує дітей до активної участі в процесі навчання.

Основна частина заняття є центральною ланкою освітнього процесу, під час якої діти активно залучаються до пізнавальної діяльності та практичного застосування набутих знань. Організація цієї частини повинна ґрунтуватися на принципах інтерактивності, диференціації та творчого підходу.

Етапи організації основної частини заняття:

1. Подання нового матеріалу

На цьому етапі вихователь ознайомлює дітей з творами письменника, використовуючи різноманітні методи і прийоми, що враховують вікові особливості дітей. Це можуть бути:

- Інтерактивні бесіди: Вихователь залучає дітей до обговорення, ставить запитання, спонукає до висловлення власних думок.
- Ігрові методи: Використання дидактичних ігор, що сприяють засвоєнню нового матеріалу в цікавій і доступній формі.
- Візуальні матеріали: Використання ілюстрацій, картинок, мультимедійних засобів, які допомагають краще зрозуміти і запам'ятати інформацію.

2. Творча діяльність

Запропоновані нами конспекти занять включають творчу частину, яка є важливою складовою розвитку дітей. Під час творчої діяльності діти мають можливість застосувати набуті знання на практиці, проявити свою креативність і фантазію. Організація творчої діяльності передбачає:

- Різноманітні матеріали та техніки: Діти працюють з папером, фарбами, пластиліном та іншими матеріалами, що дозволяє їм розвивати дрібну моторику і творчі здібності.
- Індивідуальну та групову роботу: Діти можуть виконувати завдання як самостійно, так і в групах, що сприяє розвитку навичок співпраці та комунікації.

Це допомагає закріпити отримані знання та зробити навчання більш цікавим і практичним.

Організація основної частини заняття для дітей дошкільного віку повинна бути ретельно продуманою і структурованою. Важливо забезпечити баланс між теоретичним матеріалом та практичною діяльністю, використовуючи

інтерактивні, ігрові та творчі методи. Творча частина наших занять, де діти щось створюють, є важливим елементом, що сприяє розвитку їхньої уваги, креативності та моторики, а також закріпленню нових знань на практиці.

Заключна частина заняття є важливим етапом, що завершує навчально-виховний процес, підсумовує здобуті знання та закріплює їх у свідомості дітей. Організація цієї частини повинна сприяти підведенню логічного підсумку, допомагати дітям систематизувати отриману інформацію та зробити власні висновки щодо теми заняття. Особлива увага нами приділяється створенню позитивного емоційного клімату, що сприятиме мотивації дітей до подальшого пізнання і творчої діяльності.

У процесі підсумку вихователь має залучати дітей до рефлексії, під час якої вони висловлюють свої враження від заняття, розповідають, що нового вони дізналися, що було найцікавішим. Така рефлексія допомагає не лише закріпити матеріал, але й розвиває вміння дітей аналізувати власну діяльність, формулювати думки і вчитися висловлювати свої переживання. Це також підвищує рівень самосвідомості дитини, сприяючи розвитку емоційного інтелекту.

Заключна частина може включати повторення ключових моментів заняття через запитання або короткі завдання, що дозволяють перевірити рівень засвоєння матеріалу. Використання ігрових моментів або творчих елементів у підсумковій частині допомагає зробити цей процес захоплюючим і ненав'язливим, що особливо важливо для дітей дошкільного віку.

Завершення заняття повинно бути емоційно піднесеним, із позитивним зворотним зв'язком від вихователя, який відзначає досягнення кожної дитини. Це створює атмосферу успіху і стимулює подальший інтерес до навчання та творчості.

Таким чином, заключна частина виконує не лише освітню, але й емоційну функцію, забезпечуючи гармонійний перехід від заняття до наступної діяльності.

Висновки до другого розділу

У результаті проведеного аналізу творів В. О. Сухомлинського встановлено, що їхнє значення в процесі формування особистості дітей дошкільного віку є надзвичайно вагомим. Літературна спадщина цього видатного педагога не лише відображає глибоке розуміння психології дитини, але й пропонує ефективні методи впливу на її емоційний та моральний розвиток. Твори Сухомлинського, наповнені людяністю та добром, сприяють формуванню в дітей таких важливих якостей, як співчуття, взаємодопомога, дружба відповідальність та інші.

Відзначено, що систематичне ознайомлення дітей із цими творами в різних вікових групах має позитивний вплив на їхню соціалізацію та емоційний інтелект. Методика ознайомлення, що враховує вікові особливості дітей,

дозволяє педагогам ефективно впроваджувати елементи творчості, гри та емоційної взаємодії, що в свою чергу сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

Організація системи роботи з добіркою конспектів занять на основі творів В. О. Сухомлинського дозволяє не лише реалізувати навчальні цілі, а й забезпечити комплексний підхід до розвитку дітей. Структуровані заняття, що включають елементи творчої діяльності, сприяють закріпленню отриманих знань, формуванню практичних навичок та розвитку критичного мислення у дошкільників.

Отже, результати дослідження підтверджують, що творчість В. О. Сухомлинського має незаперечну цінність у контексті сучасної дошкільної освіти, сприяючи формуванню гармонійно розвинутої особистості, готової до соціальної взаємодії та активної участі у суспільному житті. Подальше впровадження його ідей у практику дошкільних закладів є актуальним і перспективним напрямом для дослідження й реалізації в умовах сучасної освіти.

ВИСНОВКИ

Дослідження педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського засвідчує його виняткову роль як представника передової вітчизняної педагогіки, чий вплив на розвиток освіти залишається надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Сухомлинський, як видатний педагог, психолого-педагогічні концепції якого були закладені в основі системи освіти, акцентує увагу на гуманістичному підході до виховання, що формує основи для всебічного розвитку дітей.

В. О. Сухомлинський розглядав дитину не лише як об'єкт виховання, а як активного учасника навчального процесу, спроможного до самостійного мислення та творчості. Його концепція базується на принципах доброти, взаєморозуміння та співчуття, що є важливими складовими виховання моральних цінностей. Він підкреслював, що основою виховання є формування особистості, здатної до соціальної взаємодії та відповідального ставлення до світу.

У ході дослідження нами було з'ясовано, що твори Василя Олександровича Сухомлинського мають значний виховний потенціал, який є важливим інструментом у формуванні моральних та етичних якостей у дітей передшкільного віку. Його казки та оповідання ґрунтуються на таких універсальних цінностях, як добро, справедливість, дружба, чесність та відповідальність, що є важливими для раннього формування особистості дитини.

Аналіз творів Сухомлинського виявив, що вони сприяють розвитку емоційної сфери дитини, формують уявлення про моральні норми та дозволяють малюкам усвідомлювати важливість взаємодії з іншими людьми та

природою. Використання цих творів у педагогічній роботі допомагає дітям навчитися співпереживати, відчувати відповідальність за свої вчинки та розвивати уяву.

Практичні аспекти дослідження підтвердили, що методичне використання творів Сухомлинського у виховному процесі сприяє гармонійному розвитку дітей. Педагоги, які активно залучають казки та оповідання письменника у своїй роботі, досягають позитивних результатів у формуванні моральної культури дітей, їхньої соціальної адаптації та розвитку емоційного інтелекту.

Таким чином, твори В. О. Сухомлинського можуть бути ефективно використані як засіб формування базових морально-етичних цінностей у дітей передшкільного віку, сприяючи гармонійному розвитку особистості.

Отже, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського є надзвичайно цінним ресурсом для розвитку сучасної дошкільної освіти. Використання його концепцій та методів не лише підвищує ефективність навчально-виховного процесу, але й сприяє формуванню доброзичливого, чуйного та відповідального покоління, готового до активної участі в суспільному житті. Важливість дослідження та впровадження його педагогічних ідей у практику не можна переоцінити, оскільки вони створюють основу для формування гармонійно розвинутої особистості, здатної до соціальної взаємодії, критичного мислення та творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція): науковий керівник : Т. О. Піроженко / [авт. кол. : Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г. та ін.]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf>.
2. Бех І. Плекаємо особистість. Заповіти Василя Сухомлинського. Дошкільне виховання. 2018. № 8. С. 6-8.
3. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. URL: https://lib.iitta.gov.ua/6727/1/1a_Copy.pdf
4. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньомовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.
5. Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Розмірковуємо про художньо-емоційний світ дитинства. Тези XI Міжнародних і XXVIII Всеукраїнських педагогічних читань. Ужгород: РІК-У, ЗІППО, 2021. 219 с.
6. Ватаманюк Г. Художня література як засіб формування духовного світу дитини. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/663/Ватаманюк%20Г.%20Художня%20література%20як%20засіб%20формування%20духовного%20світу%20дитини.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

7. Гончаренко Н. М. Думки В. О. Сухомлинського про самостійну роботу учнів з книжкою / Н. М. Гончаренко // Рад. школа, 1983. № 11. С. 91-92.
8. Дудник О. В. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського – невичерпне джерело світла, енергії, любові. URL: <https://referat.co/ref/124524/read?p=3>.
9. Жосан О. Е. Василь Сухомлинський про книгу як важливе джерело знань та засіб розумового виховання учнів. URL: <https://library.kr.ua/wpcontent/elib/zhosan/article16.pdf>
10. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
11. Ідеї гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського на сторінках науковопедагогічних часописів. 2020. Т. 3, № 22. С. 20–23. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_3/5.pdf.
12. Казки В.О. Сухомлинського / Упор. В.В. Павленко. Житомир: ФО-П Левковець Н.М., 2017. 44 с.
13. Казкотерапія на основі творів Василя Сухомлинського. URL: http://dnz572.edukit.kiev.ua/metodichnij_kabinet/kazkoterapiya_na_osnovi_tvoriv_v_suhomlinsjkogo/
14. Озерна Н. Виховний потенціал літератури для дітей В. О. Сухомлинського. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки* 123 (2), 2013, С. 250-253.
15. Ольга Сухомлинська. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років, *Historical and pedagogical almanac*, 2013.
16. Особливості сприйняття дітьми літературних творів. URL: <http://um.co.ua/1/1-1/1-139819.html>.

17. Особливості художньо-естетичного сприймання дітей дошкільного віку. URL: <https://mydocx.ru/6-101731.html>.

18. Педагогічна діяльність і погляди В. О. Сухомлинського. URL: http://lubbook.org/book_228_glava_42_5_Pedagogichna_dijalnist_html

19. Про затвердження гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форми власності. МОН України; Наказ від 20.04.2015 № 446.

20. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.

21. Суржикова І. Виховні та освітні ідеї С. Френе та В. Сухомлинського у світовій педагогічній думці / І. Суржикова // Вісник наукової лабораторії «В. Сухомлинський і школа XXI століття». Умань, 1999. Вип. І. С. 50-57.

22. Сухомлинська О. В. Сухомлинський Василь Олександрович. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник для студентів ВНЗ: у 2 кн. Кн. 2. XX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. К.: Либідь, 2005. С. 380-386.

23. Сухомлинський В. Казки Школи під Голубим Небом: Казки, притчі, оповідання / Упоряд. О. В. Сухомлинська; Худож. М. В. Перевальська. К. : «Освіта», 1991. 191 с.

24. Сухомлинський В. О. Активна діяльність учнів у процесі навчання – необхідна умова формування переконань. Вибр. твори: у 5 т. Т. 2. К. : Рад. школа, 1976. С. 113–126.

25. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. К. : Рад. школа, 1978. 263 с. 26. Сухомлинський В. О. Біобібліографія. 1987-2000 рр. / упоряд. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. К. : КНЕУ, 2001. 128 с.

27. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися. Початкова школа. 1969. № 2. С. 15–17.

28. Сухомлинський В. О. Гармонія трьох начал. Вибрані твори в 5-ти тт. Т. 5. Київ: Радянська школа, 1976. С. 569-578.
29. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори. В 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 2. С. 419-654.
30. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори : у 5-ти т. К.: Рад. школа, 1977. Т. 2. 149 с.
31. Сухомлинський В.О. Байдужий пеньок. URL: <https://mala.storinka.org/василь-сухомлинський-добірка-оповіданьказок.html>
32. Сухомлинський В.О. Важко бути людиною. URL: <https://mala.storinka.org/добірка-оповідань-василя-сухомлинського-важкобути-людиною.html>
33. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Т.2. К.: Радянська школа, 1976. 668 с.
34. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Т.3. К.: Радянська школа, 1977. 649 с.
35. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : В 5 т. К., Радянська школа, 1976. Т. 1. 524 с.
36. Сухомлинський В.О. Вогнегривий коник: Казки. Притчі. Упоряд. і передм. О.В. Сухомлинської. 2-ге вид., стер. К. : Вікар, 2008. 200 с.
37. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки. URL: <https://mala.storinka.org/василь-сухомлинський-збірка-оповідань-та-казоккуди-поспішали-мурашки.html>
38. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 1. К. : Радянська школа, 1976. С. 427-637.
39. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Виб. тв.: в 5 т. Т.4. К.: Рад. шк., 1977. С. 145-385.

40. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 1. К. : Радянська школа, 1976. С. 427-637.
41. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибр. Твори : У 5-ти томах. К.: 1976. Т.3. С. 9-283.
42. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку...Філософія для дітей. Василь Сухомлинський ; уклад. Сухомлинська О.В.Х.: ВД «ШКОЛА», 2018. 576 с.
43. Сухомлинський, В. О. Йти вперед. Рідна школа. 2002. № 5. С. 11-16.
44. Тарарак Н. Г., Гонтар А. В. Використання казок Василя Сухомлинського у моральному вихованні особистості дошкільника. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b37afd9-ac94-403aa98d-24418be24743/content>
45. Ушанова М., Прибора Т. Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. ЦДУ імені В.Винниченка. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/kafedra-biologhii/zagalna-informatsiya/330-naukovikonferentsiia-tdpu/konferentsiia-2015/sektsiia-3/3844-vykhovannyashkolyariv-zasobamy-slova-u-tvorchiy-spadshchyni-v-o-sukhomlynskoho>.
46. Філоненко О. В. Педагогічна концепція В.О. Сухомлинського в оцінці вітчизняних і зарубіжних учених. Innovative solutions in modern science. 2016. № 9. С. 60-83.
47. Філософія для дітей. В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю : Педагогічні читання. Житомир : ФОП Левковець Н.М., 2017. 274 с.